

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

ÚSTAV TRANSLATOLOGIE

Bakalářská práce

Karina Poludova

Komentovaný překlad: Sakralnyj Kazachstan. Svjatyni Drevnego Taraza (Michail Ťo, 2018
Jekatěrinburg, Izdatělskije rešenija, vybrané kapitoly)

Annotated translation: Sakralny Kazakhstan. Svjatyni Drevnego Taraza, (Mikhail Te,
Yekaterinburg, Izdatelskiye resheniya, selected chapters)

Praha 2023

Vedoucí práce: Mgr. Anna Rosová

Poděkování

Ráda bych poděkovala Mgr. Anně Rosové za odborné vedení mé bakalářské práce, za její trpělivost a čas, který mi během konzultací věnovala. Dále bych chtěla poděkovat PhDr. Blance Svadbové CSc., doc. Mgr. Jakubu Maršálkovi, Ph.D., Mgr. Pavlu Ťupkovi, Ph.D. a Mgr. Lubomíru Novákovi, Ph.D. za cenné rady a pomoc. V neposlední řadě bych také chtěla poděkovat autorovi knihy Michailu Borisoviči Ťo za ochotu a konzultace.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V

dne

Podpis

Abstrakt

Předkládaná bakalářská práce sestává z překladu úvodu a vybraných kapitol z knihy *Сакральный Казахстан. Святыни Древнего Тараза* a odborného translatologického komentáře k tomuto překladu. Komentář je vypracován na základě teoretických prací o překladu od Christiane Nordové, Jiřího Levého a Vilena Naumoviče Komissarova. Je věnován různým překladatelským problémům vzniklým při překladu a následné strategii jejich řešení.

Klíčová slova

Překlad, překladatelská analýza, překladatelský proces, komentovaný překlad, překladatelské problémy, Kazachstán, Taraz, posvátná místa, historické památky

Abstract

The presented bachelor's thesis consists of a translation of the introduction and selected chapters from the book *Сакральный Казахстан. Святыни Древнего Тараза* and scholarly translological commentary on this translation. The commentary is prepared on the basis of theoretical works on the translations by Christiane Nord, Jiří Levý and Vilen Naumovič Komissarov. The commentary is dedicated to various translation problems that emerged during translation and the subsequent strategy for addressing them.

Key words

Translation, translation analysis, process of translation, annotated translation, translation problems, Kazakhstan, Taraz, sacred places, historical monuments

Obsah

1. ÚVOD	7
2. TEXT PŘEKladu	8
3. KOMENTÁŘ K PŘEKladu	34
3.1 PŘEKladATELSKÁ ANALÝZA	34
3.1.1 Vnětextové faktory	34
3.1.1.1 Výchozí text	34
3.1.1.2 Autor a vysílatel	34
3.1.1.3 Záměr autora	35
3.1.1.4 Příjemce	35
3.1.1.5 Médium	35
3.1.1.6 Místo	36
3.1.1.7 Čas	36
3.1.1.8 Funkce	36
3.1.2 Vnitrotextové faktory	38
3.1.2.1 Téma	38
3.1.2.2 Obsah	39
3.1.2.3 Presupozice	40
3.1.2.4 Výstavba textu	41
3.1.2.5 Nonverbální prvky	42
3.1.2.6 Suprasegmentální prvky	42
3.1.2.7 Lexikum	43
3.1.2.8 Syntax	45
3.1.2.9 Styl a žánr	47
3.2 PŘEKladATELSKÝ PROCES	49
3.3 PŘEKladATELSKÁ METODA	50
3.4 PŘEKladATELSKÉ POSUNY	50
3.4.1 Lexikální posuny	51
3.4.1.1 Formální lexikální posuny	51
3.4.1.2 Obsahové lexikální posuny	52
3.4.2 Gramatické posuny	54
3.4.3 Lexikálně-gramatické posuny	58
3.4.4 Pragmatická adaptace	60
3.5 DALŠÍ PŘEKladATELSKÉ PROBLÉMY	62
3.5.1. Reálie	62
3.5.1.1 Reálie geografické	62
3.5.1.2 Reálie etnografické	63
3.5.1.3. Reálie společenskopolitické	64
4. ZÁVĚR	66

5. BIBLIOGRAFIE	67
6. PŘÍLOHY	71

1. Úvod

Tato bakalářská práce se věnuje překladu úvodu a tří vybraných kapitol z knihy *Sakralnyj Kazachstan. Svjatyni Drevnego Taraza* autora Michaila Ťo. Práce je rozdělena do dvou částí: první část obsahuje překlad samotný a druhá tvoří odborný translatologický komentář daného překladu. Komentář obsahuje podrobný popis překladatelského procesu, jednotlivých překladatelských problémů a jejich následného řešení. Je vypracován především na základě teoretických prací o překladu od Christiane Nordové, Jiřího Levého a Vilena Naumoviče Komissarova.

Vybraná část knihy pojednává o jednotlivých posvátných místech a lokalitách nacházejících se na území starověkého města Taraz a Žambylské oblasti Kazachstánu, jejich historických a kulturních památkách. Každá z kapitol je věnována určité památce – podrobnostem jejího vzniku, historii, lidovému významu a současnému stavu.

Výchozí text jsem zvolila pro překlad na základě úsudku, že by mohl obohatit a rozšířit perspektivu českého publika o kulturní osobitosti a částečně historii Kazachstánu. Také vzhledem k exotičnosti tématu a potenciálnímu nedostatku informací o kazachstánských posvátných místech v českém jazyce, by mohl vybraný text sloužit nejen jako literární průvodce, ale i jako prostředek pro rozvoj mezikulturního porozumění.

2. Text překladu

Michail Ťo

Sakrální Kazachstán. Svatyně starověkého Tarazu

Úvod

Tak staří jsme,
Tak starý je světa Běh...

Alexandr Blok

Tato kniha vypráví o posvátných místech a lokalitách nacházejících se na území starověkého Tarazu a Žambylské oblasti na jihu Kazachstánu, jejich historických a kulturních památkách, jakož i o tajemstvích a záhadách, které tyto památky po staletí skrývají. Každá z kapitol je věnována určité památce. Na první pohled se sice může zdát, že památky spolu nesouvisejí, ale tak tomu zdaleka není. Všechny jsou ať tak, či onak, lidově uctívány a byly povýšeny na posvátné. Navštěvuje je mnoho poutníků, včetně těch ze zahraničí, aby se tu pomodlili a požádali Všemohoucího o pomoc.

Někdejší prezident Kazachstánu ve svém článku s názvem *Pohled do budoucnosti: modernizace společenského vědomí*¹ stanovil pro zemi řadu cílů. Jedním z nich je realizace projektu „Duchovní svatyně Kazachstánu“ (Duchovnyje svjatyni Kazachstana). Kromě celorepublikové mapy sakrálních míst začaly současně vznikat mapy jednotlivě pro každou oblast. Do nich jsou zahrnuty nejen nábožensky významná místa, starověká hradiště, mauzolea a pohřebiště, ale také místa památných bitev a činů, životopisy velikánů a světců, přírodní útvary v krajině, mezi něž patří „posvátná“ jezera, řada geografických objektů,

¹ V originálu *Vzgljad v buduščee: modernizacija obščestvennogo soznanija* (Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания)

jeskyně, místa neobvyklých přírodních úkazů a další památky kulturního a historického dědictví.

Daná publikace uvádí pouze ta nejznámější z posvátných míst Žambylské oblasti. Jsou to například mauzolea Tekturmas, Ajši-bibi, Karachanovo mauzoleum, svatyně Sandyktas, starověké hradiště Taraz, háj Top Agaš a další. V současné době se v oblasti nachází přibližně 3 365 historických a kulturních památek, včetně hradišť Kulan, Aktobe, Ornek a Kostobe a také palácového komplexu Akyrtyas, které jsou zapsány na seznamu světového kulturního dědictví UNESCO. Každá z těchto památek je svým způsobem unikátní a stojí za zvláštní pozornost.

Lidé, kteří aspoň jednou navštívili rozvaliny starobylého komplexu Akyrtyas ležícího na jihu Kazachstánu, vypráví, že pocítili nevysvětlitelnou úlevu na duši a přival jakési neviditelné energie vystupující z kamenů. Vědci tvrdí, že tato stavba starověkých architektů je místem s nashromážděnou kosmickou energií, která právě má blahodárny vliv na lidský organismus a léčí různé nemoci, s nimiž si moderní medicína někdy neví rady.

Hrobka Ajši, milované ženy tarazského vládce Karachana, prý pomáhá ženám objevit radost z mateřství. Lidé věří, že se zde vznáší duch „věčné nevěsty“, který chrání představitelky něžného pohlaví. Ne nadarmo sem novomanželé podle tradice jezdí požádat Ajšu o požehnání.

Voda z pramene Aulie-Bastau, jak se domnívají místní obyvatelé, léčí vnitřní orgány, kožní choroby a celkově posiluje organismus. Mnozí z Žambylské oblasti se o jejích zázračných účincích přesvědčili na základě vlastních zkušeností. Mimochodem právě sem jezdí pravoslavní věřící z Tarazu na svátek Zjevení Páně a provádějí příslušný náboženský obřad – ponořují se do ledové vody. Pramen vyvěrá zpod rozvalin stejnojmenného starověkého hradiště, v jehož blízkosti bylo objeveno pohřebiště chána Batyra – vládce Kazašského chanátu v letech 1652 až 1680. Kolem jeho hrobu jako němí strážci stojí stromy ovázané stuhami a malými odštířky látky...

Jak je vidět, Žambylská oblast stále zůstává plná tajemství a záhad. Jde o pravdu nebo o fikci? Jaká tajemství skrývají zdejší sakrální místa? Ani dnes vědci nejsou zcela schopni spoustu věcí vysvětlit a poskytnout odpověď na mnohé otázky.

Kapitola 1. Taraz. Starověké město jako zrcadlo světa

...Kdysi dávno, když národy
Hledali pastviny a vody,
Přivedl sem lidi Č‘-č‘ vládce,
Postavil hrady a paláce.
To město – hrdých Hunů svaz
S překrásným jménem Taraz...

Dmitrij Vajsbekker-Ivanov

Na místě dnešního Tarazu se kdysi nacházelo jedno z nejstarších měst Kazachstánu, opěvované významnými básníky Východu – Chajjámem, Háfezem a Rúdakím, a nepochybně oprávněně zařazené do státního projektu „Sakrální mapa Kazachstánu“ (Sakralnaja karta Kazachstana).

Historicko-archeologický komplex Starověký Taraz

Jedná se o stejnojmennou středověkou kupeckou polis, která se stala spolu se Samarkandem, Turkestánem, Bucharou, Chivou a dalšími středověkými skvosty jedním z deseti nejoblíbenějších historických měst na Hedvábné stezce, ve Střední Asii, Kazachstánu a Zakavkazsku.

Pravda je na dosah

Více než dva tisíce let stará historie města Taraz leží doslova pod nohama jeho obyvatel. Podle kazašských vědců zabíralo území starověkého osídlení poměrně rozsáhlou plochu, dokonce zasahovalo i do oblastí, kde se dnes nacházejí čtvrti s několikapatrovými obytnými domy a možná ještě dál.

Polis byla proslulá především díky svému trhu. Zdejší obchod a zároveň ekonomika a kultura města, dosáhly největšího rozkvětu v období existence Hedvábné stezky. Cesta, jež propojovala Východ se Západem, sehrála v rozvoji Tarazu obrovskou roli. Její existencí bylo městu souzeno stát se nejen místem oběhu zboží, ale také centrem, kde se setkávaly různé civilizace, kulturní tradice, náboženské směry a velké vědecké a technické úspěchy. V dlouhých řadách sem proudily karavany z Číny, Parthie, Indie, Byzance a zemí Blízkého východu. Kupci nabízeli koně, exotické ptactvo a zvířata, hedvábí, koření, drahokamy, šperky, keramiku, víno, různé druhy plodů, olejů a mnoho dalších věcí. Kromě turkické mluvy bylo možné na tržištích zaslechnout arabštinu, perštinu, indičtinu a jiné jazyky.

Slovo *taraz* znamená v kazaštině *váhy*. Podle všeho toto slovo nejpřesněji vystihuje charakteristickou osobitost polis, jež byla od pradávna považována za město kupců. Původně však podle mnoha historiků, včetně proslulého sovětského orientalisty Lva Gumiljova, byla polis pojmenována podle řeky Talas, na jejímž břehu vznikla.

Starověký Taraz

První zmínky o Talasu se objevují v byzantských pramenech a jsou datovány ke konci 6. století. Podle popisu byzantského historika Menandra Protektora, vojenský velitel Zemarchos, jenž tehdy stál v čele velvyslanecké delegace, na své cestě do turkického státu rozprostírajícího se od Tichého oceánu až k Černému moři, navštívil město Talas a byl nedaleko od něj přijat v hlavním stanu panovníkem kaganátu (turkického státu – pozn. překl.). Od té doby o městě začali psát téměř všichni tehdejší historici, zeměpisce a cestovatelé, což je

zcela pochopitelné, poněvadž Talas byl jedním z ústředních bodů na Hedvábné stezce a proslul po staletí jako jeden z nejdůležitějších mezinárodních trhů. Lidově se mu říkalo „zrcadlo světa“.

Známý sovětský a kazachstánský archeolog Karl Bajpakov v knize *Starověká města Kazachstánu*² poznamenal, že čínský buddhistický mnich a poutník Süan-cang zanechal svědectví, podle kterého mělo město obvod 8 až 9 čínských li³. Dodal také, že přijížděli do města kupci z mnoha zemí a obchodovali s různým zbožím. O více než tři století později vyzdvihl totéž ve svém geografickém díle i mezopotámský cestovatel Ibn Hauqal. Z jiných pramenů se lze dozvědět, že starověký Taraz byl velké, hustě osídlené a opevněné město s početnými zahradami, dvěma pevnostními hradbami, čtyřmi branami a obepínajícím příkopem. Město mělo tři části, které byly příznačné pro všechna středoasijská města: obdélníkovou *citadelu* patřící panovníkovi, *šachristán* – hlavní centrum města –, na němž byly umístěny stánky a obydlí šlechty, kupců a řemeslníků. Třetí část, která přiléhala k městu z východu a západu se nazývala *rabad*. Jednalo se o příměstské řemeslné oblasti nacházející se mimo šachristán, kde bydleli ti nejhudší obyvatelé. V rabadu se nacházely i některé náboženské stavby a veřejné budovy. Město mělo rovněž vlastní mincovnu, jejíž peníze se vedle čínských, chorezemských a dalších dostávaly do oběhu nejen mezi místními obyvateli, ale i daleko za hranicemi Šu-Talasského údolí (meziřičí řek Šu a Talas na jihu Kazachstánu – pozn. překl.). To jen dokládá, že Taraz byl velkým významným hospodářským centrem, neboť razit vlastní mince bylo pro malá města značně nevýhodné.

V průběhu výzkumů provedených v posledních letech na území Žambylské oblasti, kde leželo starověké město, se objevily nové materiály, které potvrzují domněnky sovětského archeologa a orientalisty Alexandra Bernštama, totiž že Taraz existoval dlouho předtím, než se o něm objevily zmínky v písemných pramenech.

Žambylský historik Taken Moldakynov, který dlouhá léta zastával funkci ředitele státního historicko-kulturního skanzenu *Pamjatniki drevnego Taraza*, zmínil, že vznik Tarazu je spojen se stěhováním národů z východu na západ, které probíhalo ve 4.–7. století. Moldakynov dodává, že to započalo již v 1. tisíciletí př. n. l., když vznikly na břehu řeky Chuang-che dva mezi sebou válčící kmenové svazy Chánů a Hunů. V důsledku zdoluhavých válečných konfliktů v roce 53 př. n. l. se císaři čínské dynastie Chan podařilo hunské kmeny rozdělit na dvě části. Vznikly tak dvě říše – „jižní“ vedená šan-jüem⁴ Chu-chan-jiem, který

² V originálu *Drevnije goroda Kazachstana (Древние города Казахстана)*

³ 1 li = 500 m

⁴ Šan-jü ve 3. století př. n. l. – 5. století n. l. byl titul vládců Siung-nuů (kočovníků turkického původu), žijících v dnešním Mongolsku a Číně severně od Velké čínské zdi.

uznal nadvládu Chanů, a „severní“, jež chtěla získat svobodu a byla vedena jeho mladším bratrem šan-jüem Č‘-č‘ím (podle letopisů dvaceti šesti čínských dynastií se Č‘-č‘ doopravdy jmenoval Tezzek).

Dle údajů z čínských zdrojů se pod tlakem silného nepřátelského svazu „jižní“ říše a Chanů museli stoupenci šan-jüa Č‘-č‘ího stáhnout nejprve do Džungarie (oblasti na severozápadě Číny – pozn. překl.) a poté do Talasského údolí kvůli zásahu Hunů do války mezi národy Wu-sunů a Kchang-t’ü. Na tomto místě si na konci 1. tisíciletí př. n. l. zřídil Č‘-č‘ své sídlo a zahájil výstavbu pevnostního města, do něhož vyslali obrovské množství pracovních sil. Z hlediska obrany byla zmíněná oblast zvolena jako nejvhodnější a nejspolehlivější.

Podle některých badatelů město stavěli mistři z Fergany a Parthie a také místní turkické obyvatelstvo. Lev Gumiljov se domníval, že se na stavbě podíleli dokonce i Římané. Předpokládá se, že to byli Crassovi legionáři, které Parthové zajali a poslali na službu na východní hranice. Město bylo postaveno přibližně za dva roky, opevněno vnější kamennou a vnitřní dřevěnou hradbou, a kolem něj byly na hliněném valu postaveny četné pozorovací věže. Na jeho území se tyčily velkolepé paláce a další stavby. Uprostřed města se nacházela citadela, kde bylo umístěno sídlo panovníka. Bylo tam uchováváno zboží, pokladnice a zbraně. Je třeba říct, že místní obyvatelé věnovali vojenským záležitostem velkou pozornost, ale přesto nedokázali město ubránit, když v roce 36 př. n. l. Chanové v obavách z jejich rostoucí síly na ně zaútočili a město zničili. To vše je podrobně popsáno v čínských kronikách, které se nazývají *26 historií*.

Žádný ze středověkých autorů bohužel neuvedl přesnou polohu města Taraz, a to je důvodem proč ho poměrně dlouho hledali na různých místech. Nejprve ho ztotožňovali s hradištěm Tojmakent, nacházejícím se na břehu řeky Talas, poté s městečkem Talas, které leží na řece Karabura, a také s hradištěm Sadyr-Kurgan. Ruský orientalista a turkolog Vasilij Bartold se na základě popisu arabského historika a kronikáře al-Maqdísího domníval, že se Taraz nacházel na území města Aulie-Ata, a měl naprostou pravdu. Jeho domněnka byla plně potvrzena výzkumy sovětských archeologů Michaila Massona, Geronima Paceviče a Alexandra Bernštama. Artefakty, které objevili, se ukázaly být natolik přesvědčivé, že dnes už není pochyb o tom, že místo starověkého hradiště bylo konečně nalezeno.

Středověká orientální lázeň

Ale proč se Talasu začalo říkat Taraz? Doktor historických věd, kazachstánský profesor a akademik Kokiš Ryspajev ve své monografii *Žambylská oblast*⁵ vysvětlil, že staroturkický historik Muhammad Naršachí popisující události, které se odehrály v roce 580 poblíž Talasu, se ve svém díle *Dějiny Buchary* dopustil chyby v názvu města. Od té doby město proslulo jako Taraz.

Polis na Hedvábné stezce

Proslulost starověkého Tarazu jako nejvýznamnějšího obchodního a kulturního centra na Hedvábné stezce a jeho okresů spadá do období raně feudálního státu turkické dynastie Karachánovců v 9.–10. století, kdy byl jeho hlavním městem. Během tohoto období město zažilo obzvláště rychlý rozvoj a, jak popisuje Kokiš Ryspajev, začalo se rozrůstat a už se nemohlo vejít do bývalých hranic svého hlavního centra – šachristánu. Centrum městského života se tak přesunulo do obchodního a řemeslného předměstí – rabadu. To mělo za následek, že se část města značně rozšířila, a zahrнула nejen řadu honosných obydlí feudálních statkářů, ale i některé chátrající příměstské okresy. Místní rolníci se začali věnovat zahradnictví a vinařství – odvětvím, která se díky vylepšeným pracovním nástrojům dobře rozvíjela. Jestliže předtím chovali pouze koně, nově obyvatelé Tarazu začali chovat i krávy, osly, velbloudy a prasata. Nejvíce se však rozvíjel chov ovcí.

V tomto období se poprvé začaly stavět minarety, mauzolea, karavanseráje (orientální zájezdní hostince – pozn. překl.) a další veřejné a náboženské budovy, které se vyznačovaly svým honosným vzhledem a dekorativní výzdobou. V oblasti architektury se objevily nové prvky. Charakteristickým rysem této doby bylo osvojení nových druhů stavebních materiálů,

⁵ V originálu *Žambylskaja oblast (Жамбылская область)*

například alabastru, kachlových a terakotových dlaždic. Hojně se používaly pálené cihly, stavební kámen a dřevo. Na fasádách bylo možné čím dál častěji spatřit tvarované cihlové zdivo ve vzoru rybí kosti, kosočtverce, trojúhelníku a čtverce. K nejvýraznějším zástupcům architektury tohoto období patří mauzolea Ajši-bibi, Babadži-chatun, Karachanovo a Dautbekovo.

Taraz se následně stal centrem velké kulturně-hospodářské oázy, která zahrnovala desítky velkých a malých hradišť, osad, jednotlivých usedlostí a hradů. Takzvaný „zlatý prstenec Tarazu“ tvořilo přibližně třicet měst. Patřily mezi ně Džuvikat, Ochchum, Tojmakent, Šeldži, Atlach a další. Z těchto měst dnes zbyly jen kopce, které jsou zřetelně vidět z výšky. Tehdy to však byla dobře opevněná oblast, jejíž hranice střežily stálé vojenské posádky rozmístěné v pevnostech.

Karachanovo mauzoleum

Al-Maqdísí popsal, že u hradeb Tarazu protékala velká řeka. Část města ležela na druhé straně a chrámová mešita se nacházela mezi tržišti. Ryspajev poznamenal, že po dobytí Tarazu Ismáílem Sámáním (perským emírem z dynastie Sámánovců – pozn. překl.) se zde prosadilo nové náboženství, což byl islám, a hlavní kostel města byl přebudován na mešitu. Možná že právě tu archeologové našli na území někdejšího centrálního trhu. Je pravděpodobné, že mešita byla zbudována na základech křesťanského kostela.

V 9.–10. století se v Tarazu dále rozvíjela keramická výroba. Vyráběly se tu šálky bez ouška nazývané piály, které se tvarem podobaly hrnkům kónického tvaru, hluboké talíře s vysokým dnem a mnoho dalších věcí. Velký důraz byl kladen na zoomorfní, ale i rostlinné vzory, jejichž základem byl strom života. Tarazští řemeslníci dosáhli natolik vysokého mistrovství, že začali ovlivňovat vývoj hrnčířství v dalších městech Střední Asie a oblasti Žetyusu. Zároveň v Tarazu a jeho okolí pokračovalo zpracování kamene a kostí, oblibu si

získaly skleněné výrobky a předměty nábožensko-estetického rázu. Rozvíjelo se také spřádání hedvábí, jehož výrobní tajemství bylo převzato od čínských řemeslníků.

Výroba bronzu, olova, cínu, železa, stříbra a zlata se stala základem pro rychlý rozvoj dalších řemesel, včetně kovářství a šperkařství. Proto vedle keramiky proslul starověký Taraz také svými šperky a zbraněmi.

Ve středověku se v Tarazu značně rozvíjela výroba keramiky

Postupem času se z něj stalo centrum hutnictví barevných kovů. V okolí se ve dne v noci kouřilo z důlních pecí. Těžbu rudy a tavbu stříbra vykonávali otroci. Kokiš Ryspajev v práci *Žambylská oblast* zaznamenal, že tohoto ušlechtilého kovu bylo tolik, že podle svědectví učence Mahmúda al-Kášgarího si turkický chán (vládce turkického státu – pozn. překl.) jménem Šu (jehož hlavní stan se nacházel v údolí Šu) pořídil pojízdný bazén ze stříbra, který vozil s sebou během tažení.

Taken Moldakynov tvrdí, že prudký rozvoj Tarazu souvisí především s jeho výhodnou geografickou polohou. Město sloužilo jako překladiště na Hedvábné stezce, a proto se zde mimovolně křížily různé kultury, které svobodně koexistovaly na jednom místě. Díky tomu se civilizace Západu a Východu vzájemně obohacovaly.

Ve 12. a na počátku 13. století obyvatelé oblasti Sedmiříčí, jejíž součástí byl i Taraz, zachvátila vlna krvavých střetů. Předpokládá se, že město úplně zničili Mongolové, kterým místní značně odporovali. Nezbylo po nich nic. Zahrady zanikly, hrady byly zničeny, národy vyhlazeny. Po porážce se město už nikdy nedokázalo vzpamatovat a nabýt své někdejší velikosti, i když se život v něm obnovil. Později bylo město přejmenováno na Jangi, pak se jmenovalo Aulie-Ata, poté Mirzojan a do roku 1997 se nazývalo podle významného kazašského akyna (lidového pěvce – pozn. překl.) Žambyla Žabajeva.

V roce 2018 to bylo jednadvacet let, co byl městu na základě rozhodnutí prezidenta vrácen jeho původně historický název Taraz. Není známo, jakého věhlasu by dosáhl, kdyby

zůstal nedotčen dobyvateli. Dnes je to však malé, dynamicky se rozvíjející město, ležící na Hedvábné stezce, novodobé dálnici spojující západní Evropu a západní Čínu.

Němí svědkové historie

První archeologické vykopávky na území starověkého Tarazu byly zahájeny ve druhé polovině 19. století ruskými badateli. V roce 1938 hradiště upoutalo pozornost Alexandra Bernštama. V šedesátých letech minulého století na jeho práci navázala řada dalších vědců.

Keramické svítilny nalezené během vykopávek na území starověkého Tarazu

Během posledních sta let na tomto místě proběhlo dvacet čtyři oficiálních expedic. V roce 2018 zde působili specialisté ze společností *Kazarcheologija* a *Kazrestavracija*. Vykopávky byly zahájeny kolem roku 2011. První výsledky však kazachstánští archeologové získali až v roce 2015. Podařilo se jim nalézt mnoho kameninového nádobí, šperků, mincí, bronzových lamp a předmětů denní potřeby. Povrch spatřilo celkem více než 40 tisíc artefaktů, z nichž asi 2 800 jsou vhodné pro ukázkou milovníkům historie.

Lví podíl na nálezích tvoří keramické předměty, jsou však mezi nimi i cennější kusy. Například se vědcům podařilo najít tarazský poklad. Jedná se o malý džbán plný ženských šperků ze zlata, stříbra, nefritů a drahokamů, který byl vykopán v hloubce přibližně dva a půl metru. Celkem obsahoval dvaadvadesát kusů šperků, mezi nimiž byly nejrůznější náramky, náušnice, náhrdelníky, diadémy, prstýnky a další.

Ve východní části Tarazu byl mezitím nalezen úsek hliněného vodovodu. Trubky ležící jakoby na „polštářích“ byly pečlivě propojeny keramickými spojkami. Voda byla přiváděna z řeky Talas. Tento nález svědčí o vysoké technické úrovni stavitelů té doby.

Historicko-archeologický komplex Starověký Taraz

Kromě toho byly podle Iskandera Torbekova, kazachstánského archeologa a regionalisty, na území hradiště nalezeny pozůstatky medresy (islámské náboženské školy – pozn. překl.), základy obydlí a středověké lázně. Pozoruhodné je, že lázeň měla systém spodního vytápění, který na Východě byl vlastní pouze veřejným lázním. Její obdoby byly objeveny ve starověkých městech Otrar a Turkestán.

V současné době je na území starobylého Tarazu vybudován historicko-archeologický komplex, jehož součástí je Dům přátelství, vyhlídková věž, fontány, park *Mynbulak*, malé architektonické formy a také nové muzeum, kde jsou uloženy nalezené artefakty. Byl zde také postaven první skanzen v zemi, který návštěvníkům umožňuje nahlédnout do života obyvatel ve středověku. Očekává se, že se komplex *Starověký Taraz* v budoucnu stane mezinárodní turistickou vizitkou této oblasti.

Místo archeologických vykopávek

„Někdejší prezident Kazachstánu Nursultan Nazarbajev ve svém článku *Pohled do budoucnosti: modernizace veřejného vědomí* zmínil velký význam tarazských historických památek spolu s dalšími svatyněmi. Na oslavě 550. výročí vzniku Kazašského chanátu označil bývalý prezident Žambylskou oblast včetně Tarazu za ‚zlatou nit dějin‘ Kazachstánu. Těmito

slovy vyzval všechny obyvatele ke studiu a popularizaci artefaktů starověkého Tarazu a Šu-Talasského údolí,“ řekl Taken Moldakynov.

Vykopávky dodnes pokračují, ačkoli se původně plánovalo, že budou dokončeny již v roce 2017. Zbývá zde totiž ještě mnoho práce, jelikož ze 6 hektarů pozemku, určeného pro výzkum, byla prozkoumaná zatím jenom část. Kazachstánský archeolog Ruslan Buranbajev sdělil, že vykopávky v uplynulých několika letech probíhaly především v centrální části starověkého hradiště. Vyčištěna byla jedna hlavní a několik vedlejších ulic a lze už spatřit obytné čtvrti.

Archeologické vykopávky na území hradiště Taraz

„Všechno, co kazachstánští badatelé našli, je teprve začátek,“ tvrdí Moldakynov. Podle něj archeologové odstranili pouze vrchní vrstvu, která zahrnuje maximálně 13. století. Aby se o vzdálené minulosti dozvěděli více, je nezbytné se dostat k hlubším kulturním vrstvám. Historik si je jist, že archeology na tomto místě čekají ještě další objevy.

Kapitola 3. Akyrtas. Tajemství palácového komplexu.

Tajemství věčnosti, příteli,
Přesahuje naše chápání.
Každý zvuk je zastřený,
Nejasné je každé znamení...

Omar Chajjám

Akyrtas je starobyklým kamenným komplexem, který se zachoval z hlubin staletí až dodnes. Historická památka z 8. století dosud skrývá svá tajemství a přitahuje zvědavost archeologů,

stejně jako pohledy fascinovaných turistů a po zážitcích toužících cestovatelů. Danou stavbu lze zcela jistě považovat za další div světa. Nejen pro její ohromující velikost, ale také kvůli jejím podivuhodným a nevysvětlitelným mystickým jevům.

Tolik otázek bez odpovědí

Vědci se už mnoho let snaží pochopit, kdo a proč postavil Akyrtas, a hlavně proč byla tato majestátní stavba vybudována právě na místě, o němž se traduje, že se v něm hromadí kosmická energie. O tomto mýtu již bylo vysloveno spousta hypotéz, ale žádná z nich se zatím neprokázala.

Akyrtas se nachází na území Žambylské oblasti, téměř padesát kilometrů od města Taraz na jihu Kazachstánu. Akyrtas lze nazvat městem, je to ovšem město nedokončené a následně zdevastované a zpustošené. Co skrývají tlusté hradby palácového komplexu, kde se uzdravují nemocní, kde trpící nalézají klid a někteří dokonce získávají zvláštní schopnosti? Proč bylo hradiště nedostavěno, jaká je jeho skutečná historie a účel? Toto místo totiž ukrývá daleko více otázek než odpovědí.

Již ve 13. století navštívil rozvaliny Akyrtasu taoistický mnich Čchiou Čchu-t'i (Čchang-čhun) který si do svých deníků poznamenal, že hradiště je postaveno z červeného kamene. Mnich upozornil také na přítomnost vojenského tábora a hrobových náspů, které jsou uspořádané ve tvaru souhvězdí Velké medvědice.

Hradby Akyrtasu

Zkoumání komplexu však začalo mnohem později, když na něj obrátil pozornost regionalista, etnograf a výtvarník Michail Znamenskij. V roce 1864 navštívil rozvaliny Akyrtasu a pořídil živé náčrty panoramatu a fragmentů hradeb, které poté zaujaly další badatele.

Po spoustu let se mnoho vědců snažilo rozluštit záhadu starověkých rozvalin, ale nikdo z nich nedokázal určit ani přesnou dobu vzniku komplexu, ani jeho účel, ani důvody náhlého přerušení výstavby. Akyrtyas nebyl nikdy dobudován, byl opuštěn. Na místě hlavní budovy totiž nebyly nalezeny žádné stopy po lidské přítomnosti. Zdá se, že město zaniklo dříve, než se v něm mohl rozvinout život.

Akyrtas láká svojí tajuplností

Podle Vasilije Bartolda byl Akyrtyas nestoriánským klášterem. K tomuto závěru historik dospěl na základě obrázku ryby, symbolu křesťanství, který našel na kameni. Orientalista Petr Lerch a archeolog Alexandr Bernštam se domnívali, že se jedná o buddhistický chrám. Mnozí badatelé, včetně kazachstánských, se drží hypotézy německého výzkumníka Burcharda Brentjese, podle něhož se měl Akyrtyas stát letním sídlem arabského vojevůdce Qutajby ibn Muslima. Právě na jeho příkaz začala rozsáhlá výstavba, avšak vzhledem k tomu, že vojevůdce byl popraven, projekt se zastavil a stavba zůstala nedokončena.

S další teorií přišel tarazský novinář Amantaj Ajzachmetov, který na základě studia historických pramenů vyslovil domněnku, že hradiště Čigil, které podle svědectví historiků založil Alexandr Veliký nedaleko Tarazu, není nic jiného než Akyrtyas.

Podle ředitelky turistického centra *Zolotoj karavan* Albiny Vejmerové této myšlenky nasvědčuje i skutečnost, že právě na jeho území bylo poměrně nedávno nalezeno kopí slavného makedonského krále.

„Někteří badatelé se přiklánějí k názoru, že se jedná o palác Alexandra Velikého, a to zvláště po uveřejnění informace o nálezů,“ uvedla Vejmerová. A dodala: „Je známo, že velký vojevůdce se rád zmocňoval všeho krásného a neobvyklého, byl vlastníkem pokladu, který však dosud nebyl nalezen. Kdoví, možná i tento jedinečný poklad je ukryt někde v hloubi kazašské země, například v okolí Akyrtyasu.“

Karl Bajpakov po vlastním výzkumu a srovnání stavebních plánů Akyrtasu s paláci v arabské Samaře, Sýrii a Jordánsku dospěl k závěru, že žambylský komplex mohl být letním sídlem karluckého kagana (vládce kočovného kmenu Karluků – pozn. překl.).

Megalit nalezený v Akyrtasu

Jak je vidět, názorů existuje mnoho. V každém případě s přihlédnutím k velikosti komplexu, nákladům, vynaložené energii a prostředkům té doby, lze říci, že se jednalo o velkolepý projekt své doby, který jistě inicioval velmi ambiciózní a vlivný člověk. Kameny obřích velikostí jsou poskládány a přizpůsobeny jeden druhému tak pečlivě a mistrně, že to člověku bere dech. To všechno vypovídá o vysoké zručnosti starověkých stavitelů. Dochovaly se zde kvádry nejen s pravými úhly, ale také se zaoblenými tvary a prohlubněmi. Dodnes je nepochopitelné, jak mohli lidé bez speciálních strojů, zařízení a mechanismů, které známe dnes, opracovávat tak obrovské balvany a postavit z nich takovou stavbu. Naprosto jisté je, že to byli vysoce vzdělaní lidé se značnými znalostmi v oblasti urbanismu, geologie, architektury, geodzie, astronomie, fyziky a matematiky.

V roce 1940 pracovník Akademie věd Kazachstánu Geronim Pacevič zachytil ve svých vědeckých poznámkách: „Je třeba poznamenat, že doposud nebyla ve Střední Asii a Kazachstánu objevená žádná podobná stavba, a to jak z hlediska její velkoleposti, tak i ze zřetele originality jejího půdorysu a použití velkých kamenných kvádrů při její stavbě.“

Po boku s egyptskými pyramidami

Unikátní objekt Akyrtas je obrovský 205 x 185 metrů. Jedná se o čtyřúhelníkový megalitický komplex z červeného pískovce, který se těžil nedaleko místa stavby. Ve vzdálenosti 400 metrů, v blízkosti hor, byl objeven kamenolom, odkud se stavební materiál dovážel. Pozoruhodné je, že komplex v podobě obdélníku o rozloze čtyř hektarů je přesně orientován ke světovým stranám.

Objekt, jehož vnější hradby mají tloušťku od 3,5 do 5 metrů, se skládá ze čtyř částí. Tři z nich obsahují desítky místností různého určení, od obytných bloků po hospodářské, rozmístěných kolem dvorů. Poslední část stavby byla bez zástavby.

Kromě palácové budovy, v níž je rozmístěno asi sto místností a kamenolom, patří ke komplexu předměstské usedlosti, sídlo vladaře, park, hliniště, několik vodních nádrží a další objekty. Ohromující je nejen velkolepost celé stavby, ale také mistrovství starověkých architektů a přesnost matematických výpočtů.

Zajímavé je, proč bylo pro stavbu Akyrtasu vybráno místo, které je skoro neobyvatelné. V okruhu stovky metrů není ani kapka vody. K zaopatření komplexu životodárnou vodou se starověcí architekti uchýlili k vybudování hliněného vodovodu o celkové délce devíti kilometrů. Taková stavba je nepochybně stála mnoho prostředků a úsilí.

Část z hliněného vodovodu

Uprostřed celého komplexu se nachází nádvoří se dvěma vodojemy, které byly určeny pro zajištění komplexu vodou. Vlaha sem přitékala potrubím z horských pramenů a pak byla rozváděna do dalších částí hradiště – do domů a usedlostí majících na dvorech vodní nádrže. Vodovodní systém vedl ze soutěsky horské vodní nádrže, která byla vytvořena pomocí kamenno-hliněné hráze.

Zvláštní zájem vyvolává osm úzkých místností, 1 metr širokých a 15 metrů dlouhých, navzájem propojených na způsob bludišť egyptských pyramid. Je třeba poznamenat, že tato analogie s památkami Údolí králů, stejně jako s jinými podobnými kamennými stavbami starověku a renesance, mimovolně vyplývá nejen z velkoleposti a rozsahu výstavby, ale také z tajuplnosti mnoha staveb komplexu Akyrtas.

Palácový komplex se skládá z řady místností

Kromě toho, jak uvedla Albina Vejmerová, když zkusíme prodloužit pomyslnou linku pod úhlem 30 stupňů, která vychází z Chufuové pyramidy směrem do Asie, ukáže tato linka přesně na záhadnou stavbu Kazachstánu – Akyrtaş. Je to náhoda? Sotva. Stavba hovoří sama za sebe: lidé z té dávné doby měli hluboké vědomosti v různých vědeckých oborech a uplatňovali je při stavbě.

Existuje také mnoho nejasností i ohledně účelu některých jednotlivých objektů daného komplexu. Zcela jasné nejsou ani způsoby přepravy obrovských kamenných kvádrů z lomu, nacházejícího se na východní straně hory Kyzyl-Taš, jejíž vzdálenost od staveniště se pohybovala od 200 do 400 metrů. Kromě toho cesta vedla přes malou řeku.

Akyrtaş je vyroben z kvádrů o hmotnosti několika set kilogramů. Lze pouze hádat, jak impozantní mohla být stavba ve své konečné podobě, když vezmeme v úvahu, že výška jen jednoho kamenného základu činí 4 metry. Možná právě proto se zrodila teorie, že tento podivuhodný komplex nepostavili lidé, ale mimozemšťané ze vzdáleného vesmíru. Vědci jsou samozřejmě k takovým předpokladům skeptičtí, avšak jsou i tací, kteří uvedenou možnost nevylučují.

Na pokraji nadpřirozena

Mnoho lidí věří, že kameny Akyrtaşu mají zázračnou léčivou sílu

„Všechny tyto záhady a nejasnosti jsou zdrojem mnoha verzí a hypotéz, které badatelé neustále předkládají,“ zmínil Taken Moldakynov. „Některé z nich jsou z pohledu racionálního člověka na hranici smysluplnosti. Například takovou se zdá být i domněnka, že Akyrtas je místem uložení mimozemských informačních kapslí. Rozumný člověk nejspíš nebude chtít věřit všem vyprávěním očitých svědků o záhadných jevech, vizích i zářích nejasného původu, ke kterým čas od času (zejména v noci) na Akyrtasu dochází. Nehledě na to, jak neuvěřitelné se nám tyto příběhy mohou zdát, nemáme důvod jim nevěřit, neboť zpravidla pocházejí od vzdělaných a rozumných lidí. Jejich přesvědčení, že Akyrtas vytváří zvláštní a blahodárnou auru, sem láká turisty a ty, kteří věří v jeho zázračnou léčivou sílu,“ dodal historik.

Albina Vejmerová sdělila, že během exkurzí do Akyrtasu, které pořádalo její centrum pro děti s handicapem, došlo k podivuhodné události. Ti, kteří téměř nevládli rukama, je začali cítit a postupně jimi hýbat. „Další neobvyklá příhoda se nám stala navečer. Vzpomínám si, že jsme se skupinou turistů vydali na prohlídku Akyrtasu. Když exkurze skončila, začalo se stmívat. Bylo asi osm hodin. Chystali jsme se zpátky, když jsme spatřili podivnou zář v podobě dvou sloupů. Vycházela shora, z místa nad kopcem, kde se nachází hrobka sachábi – současníka proroka Muhammada. Někteří tvrdí, že výskyt zmíněného úkazu je způsoben zoroastrismem, který byl v této oblasti kdysi rozšířen. Podle tohoto náboženství spolu nebe a země – otec a matka – tímto způsobem hovoří. Další se drží verze, že za to může mimozemská kapsle ukrytá v Akyrtasu. Vysvětlují tím i výskyt nejrůznějších světélkujících neidentifikovaných létajících objektů na obloze v okolí Tarazu,“ vypověděla.

Ředitelka turistického centra informovala také o tom, že existovaly případy, kdy po několika návštěvách tajemného Akyrtasu někteří lidé získali senzibilní schopnosti: dokázali předvídat události, poskytovali rady a navrhovali ostatním, jak postupovat v budoucnosti. Akyrtas nepochybně přenáší na člověka určitou energii, která, jak se zdá, na každého působí jinak.

Podle místních obyvatel některé kameny dokážou léčit nemocné orgány

„Mnoho lidí se sem jezdí zbavit různých neduhů,“ tvrdí Vejmerová. „Návštěvníci již nejednou pocítili léčivou sílu Akyrtasu. Jednou například přijel do Tarazu na radu svých přátel z Ruska muž, který si po dopravní nehodě stěžoval na neustálé bolesti zad. Než zaostal za naší skupinou, vyprávěla jsem o tom, že dotek určitého kamene vyvolává na těle pocit lehkého mravenčení. Pokud to člověk při doteku zažil, znamená to, že našel „vlastní“ kámen. Je třeba se do něj zaposlouchat a na chvíli se vedle něj posadit. Ten muž svůj kámen našel a poprosil, abychom na něj počkali, po dotyku s ním se totiž začal cítit mnohem lépe. Po uplynutí nějaké doby mi zavolal jeho kamarád, který ho tehdy doprovázel, a s vděčností mi sdělil, že ho po naší exkurzi vozil k tomuto kameni ještě několikrát. Nemocný muž se kamene dotýkal zády, a tak se nakonec následků nehody zcela zbavil. Žádný lékař ho přitom nikdy nedokázal vyléčit“.

Takových mystických příběhů je mnoho. Například jedna z návštěvnic, která se odvážila odnést si na památku malé kamínky z Akyrtasu, pozorovala poté neobvyklé jevy. Začala mít podivné vize a její bezproblémový mobilní telefon náhle přestal fungovat, a ani technici ho nedokázali opravit. Jiná účastnice exkurze, která si také domů odnesla kamínek z Akyrtasu, uviděla jasný záblesk, po kterém jí zcela přestal fungovat televizor. Obě ženy při nejbližší příležitosti zmíněné památné suvenýry vrátily.

Zajímavé také je, že některé kameny mají ve stejnou chvíli různé teploty. Za každého počasí a období je jedna polovina kamene vždy teplá, a druhá je naopak studená. Existují také jednotlivé skupiny léčivých kamenů, například „ledvinové kameny“, ženské kameny, mužské kameny atd.

„Někteří lékaři jsou například přesvědčeni, že když nechají své nástroje chvíli vedle „chirurgického“ kamene, budou všechny operace probíhat bez úmrtí. A kámen vytesaný do tvaru srdce prý pomáhá lidem s nemocným srdcem. Jiní zase tvrdí, že všechny milostné problémy se dají vyřešit, když se tohoto kamene dotkneme,“ uvedla Albina Vejmerová.

Podle ní je právě na Akyrtasu spojení s vesmírem obzvlášť silné. Není tudíž náhodou, že lidé sem jezdí, aby si něco přáli. A mnohým se jejich přání splní. Mezi nimi jsou hosté z Kanady, Indie a Číny. Na všechny návštěva Akyrtasu udělala velký dojem.

Dokonce i poloha starobylého komplexu je zahalena tajemstvím. Aby se člověk k němu dostal, musí překonat pěšky sedm kilometrů od silnice hluboko do stepi. Během cesty lze spatřit sedm kopců, které se táhnou do dálky. Číslo sedm hraje v životě muslimů velkou úlohu a má vlastní symboliku.

Tarazský novinář Jurij Jefimov, který se již více než čtyřicet let zabývá studiem starověkých megalitů, jejich původem a účelem, a také mimosmyslovým vnímáním, se domnívá, že neznáme dost dobře přírodní zákony a nevyužíváme je v plném rozsahu. Podle něj lze všechny jevy, které se odehrávají kolem nás, včetně těch v Akyrtasu, vysvětlit pomocí běžných fyzikálních zákonů. Nepopírá však, že když navštívil toto jedinečné místo, dvakrát ho přepadl nevysvětlitelný pocit vyrovnanosti a klidu.

O Akyrtasu se toho dá říct hodně a každý na něj má vlastní názor, ale jak se říká, je lepší jednou vidět než stokrát slyšet. Než se tedy vydáte do zahraničí podívat se na Stonehenge v mlhavém Albionu nebo na velké pyramidy v Gíze, možná byste měli obrátit pozornost k těmto neméně unikátním historickým památkám, které stále skrývají svá tajemství.

Kapitola 9. Tortkul. Útočiště kupců

...Stále střeží tajemství

Karavanseráj.

Alexandr Botov

Na území Kazachstánu bylo nalezeno mnoho středověkých karavanserájů, ale Tortkul je dnes patrně nejznámější z nich.

Zasloužená sláva

Zprv je třeba zmínit, že se jedná o jediný orientální zájezdní hostinec v Kazachstánu, kde byla uskutečněna kompletní rekonstrukce. Podle archeologů vypadal zhruba stejně i před mnoha lety, když ho spatřili místní obyvatelé, kupci z jiných měst a cestovatelé. Zadruhé je Tortkul největší ze všech karavanserájů nalezených v oblasti, který kdysi sloužil obchodníkům přicházejícím po jedné z vedlejších cest Hedvábné stezky na přístupové cestě ke starověkému Tarazu. Bylo zjištěno, že tato cesta procházela horským hřbetem Karatau a spojovala Turkestán a Otrar s městy Šu-Talasské oázy – Majtobe, Tamdy (Parkent) a Saudakent.

Již zmíněný Iskander Torbekov, účastník prvních vykopávek na území Tortkulu, poznamenal, že na Hedvábné stezce existovalo mnoho podobných vedlejších cest. Ty spojovaly vzdálená města s hlavní tepnou, na níž se nacházel starověký Taraz. Podle něj podél

zmíněných cest, stejně jako podél hlavní cesty, potkávali kupci karavanseráje, kde se mohli zastavit nejen pro odpočinek a doplnění zásob, ale také pro uzavření výhodných obchodů. Jednalo se zpravidla o malé orientální hostince, kterých bylo velké množství. Panuje domněnka, že cestovatele, kteří odcházeli z karavanseráje, hostitelé doprovázeli na jejich cestě až k dalšímu zájezdnímu hostinci.

Pevnostní hradba karavanseráje Tortkul

Na rozdíl od mnoha ostatních karavanserájů byl Tortkul poměrně velký. Před nezvanými hosty ho chránila mohutná pevnostní zeď, podél které se tyčilo osm strážních věží. Dvě z nich rámovaly každou ze dvou vstupních bran – severní a jižní. Zbývající čtyři věže byly umístěny v rozích karavanseráje.

Žádné přesné informace o objektu, který byl podle vědců zničen během místních rozbrojů, nebyly nalezeny, není tedy znám ani jeho dřívější název. Stavba byla pojmenována Tortkul díky svému čtyřúhelníkovému tvaru – z kazašského slova *törtkil*, které znamená *čtyřúhelník*. Při pohledu shora si lze všimnout, že po obvodu stavby obkreslují pevnostní zdi mírně pokřivený čtverec, který byl příznačný pro většinu tehdejších hradišť a osídlení. Za další charakteristický rys lze považovat i to, že karavanseráj, stejně jako mnoho středověkých staveb tohoto typu, je přesně orientován rohy ke světovým stranám.

Pozůstatky středověkého zájezdního hostince pro pocestné

Ve své současné podobě se karavanseráj zjevil před očima obyvatel Tarazu relativně nedávno. Kdo by si tehdy byl pomyslel, že přímo mezi obytnými domy dnešního města jakoby z popela povstane starobylá stavba pocházející z 11.–13. století. Před určitou dobou se totiž podle místních obyvatel uprostřed tohoto areálu konaly náboženské slavnosti. Dokonce zde byla postavena mešita a později na tomto území vyrostlo dětské hřiště. Místo se vyznačovalo jednou zvláštností – lidé ho udržovali v čistotě a někteří se k němu chovali s úctou, jako kdyby cítili, že se tu skrývá něco důležitého a vzácného.

Dlouhou dobu čekala na svou hvězdnou chvíli historická památka, nacházející se v západní části města, ačkoli byla objevena již v minulém století. Kazachstánský archeolog Karl Bajpakov v práci *Poklady starověkého a středověkého Tarazu a Žambylské oblasti*⁶ oznámil, že první kroky k jejímu zkoumání uskutečnila v letech 1983–1985 tarazská expedice Valichanovova Institutu historie, archeologie a etnografie. Původně to byl jen velký zborcený kurgan⁷ o rozloze 115 x 110 metrů.

Stavba na území karavanseraje Tortkul

Od roku 1960 se však jeho rozměr začal postupně zmenšovat vzhledem k překotnému rozvoji města. Zničen byl jihozápadní roh, část jihovýchodní a celá jihozápadní hradba. Při rozšíření ulice došlo ke zboření části severovýchodní hradby a k úplnému zničení věže na této straně. Navíc kvůli položení plynovodu byla zcela narušena celistvost stavby. Po letech lidé zapomněli i na čistotu, která byla pro toto místo kdysi příznačná, a v době prvních výzkumů jej používali jako smetiště.

Druhý život

⁶ V originálu *Sokrovišča Drevnego i Srednevekovogo Taraza i Žambylskoj oblasti (Сокровища Древнего и Средневекового Тараза и Жамбылской области)*

⁷ Kurgan je v turkických jazycích označení pro kopec, chráněné místo nebo pevnost. Někdy se používá jako výraz pro typ mohyl.

V současné době má stavba rozlohu přibližně 83 x 100 metrů. V roce 2008 zde byly znovu zahájeny výzkumné a renovační práce. V čele skupiny vědců ze společnosti *Archeologičeskaja ekspertiza* byli kazachstánští archeologové Karl Bajpakov a Dmitrij Vojakin.

Místní obyvatelé nějakou dobu pozorovali, jak na jednom z pozemků podél Sulejmenovy ulice probíhají zemní práce. Poté na tomto místě vyrostla záhadná pět metrů vysoká zeď v podobě více než čtyři metry silné pevnostní hradby s cimbuřím, jejíž součástí byly mohutný portál a čtyři strážní věže. Až později bylo oznámeno, že je místo zpřístupněno veřejnosti.

„Během výzkumu karavanseráje se nám podařilo odkrýt řadu kulturních vrstev. V severozápadním rohu jsme našli pozůstatky mešity – její základovou kamennou součást a pálené cihly. Byly zde také objeveny trosky obytných a hospodářských místností, včetně lázně, kuchyně a ubytovny,“ poznamenal Iskander Torbekov a ukázal na jejich rozmístění. Dodal, že za oněch dávných časů mohli kupci díky dobrým podmínkám pobývat na jednom místě delší dobu, tak dlouho, dokud neprodali veškeré zboží. Podařilo se zjistit, že pevnostní hradby byly duté a jejich vnitřní prostor se používal jako skladiště. Centrální část památky tvořilo tržiště. Tortkul byl považován za jakýsi velkoobchodní bod, kde se zásobovali tarazští kupci a následně přeprodovali zboží na jiných místech. Naopak kupci, kteří přicestovali, si pořizovali výrobky místních řemeslníků a vozili je na prodej do dalších měst.

Keramická nádoba nalezená během vykopávek

Na území objektu se nacházely zničené budovy založené na principu přistavování místností v blocích k obranné zdi. Jde o desítky takových místností, jejichž uspořádání byla vždy zhruba stejná: obytný prostor s chodbou a komorou. Uvnitř každého obydlí bylo vyhrazené místo pro ohniště, které často mělo podkovovitý tvar. Vpravo od něj se ve zdi

nacházely dva výklenky, určené k uskladnění nejrůznějších předmětů. Také se zde našly prohlubně v zemi, které sloužily ke skladování potravin.

Mezi nepočitelnými nálezy jsou fragmenty keramiky z neglazované a glazované pálené hlíny, pocházející ze 7.–12. století, kosti zvířat, nádoby určené ke skladování sypkých a tekutých potravin, kuchyňské a jídelní nádoby. Také byly objeveny mince, které jsou důkazem, že rozkvět Šu-Talasského údolí spadá do období vlády dynastie Karachánovců. Dobu existence karavanseráje se dalo určit především podle pozůstatků hrnčířských výrobků, mezi nimiž byly talíře, mísy, džbány, podnosy a další keramické nádoby rozmanitého tvaru. Objeveny byly i předměty vyrobené ze železa a mědi: přezky, hřebíky, hroty šípů a další.

Tortkul byl rekonstruován dvakrát. Po první přestavbě se totiž hradby karavanseráje začaly rozpadat. Iskander Torbekov zmínil, že ve zdivu stavby byly ponechány vepřovicové cihly proto, aby rekonstruovaný karavanseráj co nejvíce kopíroval původní vzhled. Po uplynutí nějaké doby však cihly pod vlivem nepříznivých přírodních podmínek začaly praskat a rozpadat se. Proto bylo během druhé rekonstrukce vepřovicové zdivo z vnější strany zpevněno vrstvou z pálených cihel. Veškeré výzkumné a rekonstrukční práce byly dokončeny již před několika lety a karavanseráj, zařazený na seznam turistických památek Hedvábné stezky, je v současné době otevřen pro veřejnost.

Na pevnostní hradbě

Lze poznamenat, že Tortkul vzbuzuje velký zájem mezi turisty, především z Německa, Švédska, Turecka, Ruska, Číny, ale i dalších zemí. Během mezinárodní výstavy Expo 2017 místo navštívilo přibližně tisíc zahraničních hostů. Například členové turecké a ázerbajdžánské delegace, když srovnávali Tortkul s karavanseráji ze svých států, zůstali ohromeni jeho velikostí, která přinejmenším dvojnásobně překonává své zahraniční protějšky.

Keramické výrobky nalezené při vykopávkách

Místní správa často pořádá na území Tortkulu různé kulturní akce. Činí tak ve snaze zapojit co nejvíce místních obyvatel, obzvláště mladší generaci, do studia rodné země, její historie a zároveň do rozvoje domácího cestovního ruchu. O tom se zmiňoval i bývalý prezident Kazachstánu ve svém článku *Pohled do budoucnosti: modernizace společenského vědomí*.

Čas objevení nastane

Tortkul není jediným karavanserájem nacházejícím se na území Tarazu. Celkem zde byly nalezeny tři stavby tohoto typu. Druhá z nich se nachází nedaleko pozemní komunikace poblíž sídliště *Telecentr*. Starobylá památka, datována do 7.–8. století, totiž stále skrývá svá tajemství pod vrstvou zeminy, neboť vykopávky zde dosud nebyly uskutečněny.

Podle informace, kterou sdělil Iskander Torbekov, dnes zmíněná památka má podobu zpustlých pahorků a na její území se nachází starý muslimský hřbitov. Archeolog také zmínil, že tento karavanseráj je zajímavý právě tím, že obsluhoval hlavní tepnu Hedvábné stezky. Předpokládá se, že nastane čas i na jeho výzkum a rekonstrukci. Je totiž příhodně umístěn, přímo podél cesty, kudy kdysi vedla Hedvábná stezka.

Třetí středověký orientální hostinec se nachází vedle raně islámské mešity v centru města. O něm bude řeč později.

Celkem bylo na území Žambylské oblasti doposud zaznamenáno zhruba pětadvacet karavanserájů. Podle Torbekova je dost pravděpodobné, že to zdaleka není konečný počet, jelikož většina z nich se nacházela v horských a podhorských oblastech, které prozatím nejsou zcela prozkoumány. I na tom se však pracuje. Některé z karavanserájů byly nalezeny poměrně nedávno, proto doposud ani nebyly zařazeny do souboru památek hmotné kultury Žambylské oblasti. Jedná se například o orientální hostince nacházející se na pohoří Karatau a

Kyrgyzském hřbetu, který je západním výběžkem majestátního pohoří Ťan-šan ležícího ve střední Asii.

3. Komentář k překladu

3.1 Překladatelská analýza

Následující část práce se zaměřuje na analýzu originálu podle modelu Christiane Nordové. Nordová ve svém překladatelském modelu definuje vnětextové a vnitrotextové faktory. Mezi vnětextové faktory patří autor, příp. vysílatel sdělení, příjemce, záměr, médium, místo a čas sdělení. K vnitrotextovým faktorům pak náleží téma a obsah textu, presupozece adresáta, kompozice textu, nonverbální a suprasegmentální prvky, lexikální, syntaktická a stylistická roviny textu (Nordová, 1991: 36–37).

3.1.1 Vnětextové faktory

3.1.1.1 Výchozí text

Pro svůj překlad jsem si zvolila knihu *Sakralnyj Kazachstan. Svjatyni Drevnego Taraza*, konkrétně její úvod a tři vybrané kapitoly: 1.Taraz. Drevnij gorod kak zerkalo mira, 3.Akyrtas. Zagadki dvorcovogo kompleksa a 9.Tortkul. Pristanišče kupcov. Kniha byla poprvé vydána v elektronické podobě v roce 2018 na stránkách jekatěrinburského vydavatelství pro nezávislé autory Ridero, které je také známo pod názvem Izdatelskije rešenija. V knize jsou představena posvátná místa a lokality nacházející se na území starověkého města Taraz a Žambylské oblasti na jihu Kazachstánu, jejich historické a kulturní památky. Vybrané kapitoly jsou věnovány určitým památkám, historii jejich vzniku a popisu jejich vývoje až k současnému stavu.

3.1.1.2 Autor a vysílatel

Model Christiane Nordové odlišuje autora a vysílatele textu. V roli vysílatele může vystupovat konkrétní osoba nebo instituce, která má za úkol zprostředkovat text recipientovi, a zároveň mu tak předat určitou informaci. Autor pak v tomto procesu vystupuje jako producent textu. Rozlišení autora a vysílatele je zejména klíčové u neliterárních textů, kde se autorovo jméno často neuvádí, protože není podstatné. Nicméně vysílatel v textu musí být uveden. V případě literárních textů jsou autor a vysílatel vždy totožní, a tak autor daného díla je zároveň jeho vysílatelem (Nordová 1991: 42–43).

Autorem knihy *Sakralnyj Kazachstan. Svjatyni Drevnego Taraza* je kazachstánský novinář a spisovatel Michail Borisovič Ťo, jenž se narodil roku 1980 ve městě Taraz v Žambylské oblasti na jihu Kazachstánu. Ťo absolvoval dvě vysoké školy: Tarazskou státní

univerzitu M. CH. Dulati, obor Umělecké navrhování a modelování výrobků lehkého a textilního průmyslu a Tarazský státní pedagogický institut, obor Ruský jazyk a literatura. Jako novinář začal působit v roce 2004. Od roku 2015 až dodnes pracuje jako vlastní dopisovatel celostátních novin *Kazachstanskaja pravda*, kde se věnuje společensko-ekonomickému životu Žambylské oblasti a nejdůležitějším událostem, jež se odehrávají na jejím území. Během své profesní činnosti se Ťo nadchl pro studium historie rodného kraje a začal publikovat články o pamětihodnostech Žambylské oblasti. Za tři roky práce se mu tak podařilo nashromáždit dostatečné množství materiálů, což následně umožnilo jejich vydání v knižní podobě. Svou první a prozatím jedinou knihu vydal v roce 2018.

Kromě novinářské a literární činnosti se Ťo zabývá také hudbou a kresbou. Některé kapitoly knihy vyzdobil svými ilustracemi. Celkem do ní byly zařazeny tři jeho kresby (ve vybraných úryvcích se však nevyskytuje žádná). Složil také autorskou píseň s názvem *Taraz* věnovanou rodnému městu, kterou předvedl v doprovodu kytary na prezentaci knihy.

3.1.1.3 Záměr autora

Autor se rozhodl vydat knihu na základě úsudku, že materiály o památkách z historie a kultury města Taraz a Žambylské oblasti by mohly být zajímavé a užitečné pro ostatní, zvláště v knižní podobě. Snažil se nasbírané údaje připravit a podat tak, aby byl výsledný text přístupný širokému plenu čtenářů. Pro lepší pochopení navíc do knihy zařadil fotografie příslušných objektů.⁸

3.1.1.4 Příjemce

Předpokládaným příjemcem originálu bude rodilý mluvčí ruštiny, neboť text je psán v ruském jazyce. Potenciálním čtenářem může být také kdokoli s pokročilou znalostí ruského jazyka. Důležitým kritériem však je, aby měl přehled o dějinách turkických národů, především o dějinách Kazachstánu a také částečně o dějinách Číny. Zároveň by se měl orientovat v příslušné terminologii z oblasti archeologie a turkických dějin. Čtenáři přijde vhod také znalost geografie Kazachstánu a sousedních zemí.

3.1.1.5 Médium

Poprvé byla kniha vydána v roce 2018 nakladatelstvím Izdatělskije rešenija v elektronické podobě. Tištěná verze knihy byla vydána nakladatelstvím *Oner Press* v roce

^{8 8} Z komunikace s autorem knihy Michaiilem Ťo.

2019 ve městě Almaty, v nízkonákladovém vydání 100 kusů. Později v důsledku relativně velkého zájmu bylo dotištěno ještě 200 kusů. Celkový náklad tak nakonec činil 300 výtisků, což je podle samotného autora knihy na dnešní poměry stále malé číslo. Je však přesvědčen, že díky malému nákladu jeho kniha získává určitou exkluzivitu a v průběhu let bude nabývat ještě vyšší hodnoty.⁹

Elektronická verze knihy není volně dostupná, lze si ji zakoupit na stránkách některých internetových knihkupectví, například Litres, Amazon, Ozon, Wildberries, Bookmate a jiných.

3.1.1.6 Místo

Text vznikl v Kazachstánu. Autor v textu pojednává o konkrétních lokalitách, městech, výjimečně pak ulicích, nacházejících se na území Kazachstánu a sousedních států.

Jelikož byla kniha původně vydána v elektronické podobě jekatěrinburským nakladatelstvím Ridero (Izdatělskije rešenija), lze připustit, že místem vydání je rovněž Ruská federace.

3.1.1.7 Čas

Knih *Sakralnyj Kazachstan. Svjatyni Drevnego Taraza* byla vydána v roce 2018. Autor v překládaném úryvku popisuje konkrétní časové údaje vzniku a vývoje jednotlivých objektů nebo měst a jejich současný stav. Uvádí zpravidla století nebo rok.

Vzhledem k časovému rozestupu mezi vznikem originálu a překladu bylo na některých místech v překladu nezbytné časové údaje přizpůsobit:

O: *Раскопки начались около семи лет назад*. (str. 16.)

P: *Выкопávky были захájены kolem roku 2011*.

3.1.1.8 Funkce

Funkce textu je určena na základě modelu komunikačního procesu lingvisty Romana Jakobsona, jenž vytvořil schéma šesti základních činitelů komunikace (mluvčí, sdělení, adresát, kontext, kontakt a kód). Ke každému z nich pak přiřadil komunikativní funkci jazyka. Rozlišuje tedy celkem šest jazykových funkcí: referenční, fatickou, konativní, expresivní, metajazykovou a poetickou (Jakobson, 1991: 77–82).

⁹ Z komunikace s autorem knihy Michailem Ťo.

Jelikož autor v publikaci informuje čtenáře o posvátných místech a lokalitách nacházejících se na území Kazachstánu, lze konstatovat, že dominantní funkcí překládaného textu je funkce referenční.

V textu se také značně projevuje funkce konativní. Autor se snaží cílového čtenáře o něčem přesvědčit převážně odkazováním na projevy důležitých osob v dané oblasti, popř. svědků, tedy použitím přímé a nepřímé řeči:

– Во время экскурсий на Акыртас, организованных нашим центром для детей с ограниченными возможностями, мы стали свидетелями загадочного явления, как те, которые были практически не способны совершать какие-либо действия руками, начинали чувствовать их и постепенно двигать ими, – рассказывает Альбина Веймер. (О, s. 34)

[...] Утверждают, что после прикосновения к нему решаются даже любовные проблемы, – рассказывает Альбина Веймер. (О, s. 35)

Руководитель турцентра «Золотой караван» рассказала и о том, что были случаи, когда после нескольких посещений загадочного Акыртаса, ... (О, s. 34)

Ve vybraném úryvku lze zaznamenat i výskyt funkce expresivní. Je zastoupena především v pasážích, kde autor vyjadřuje svůj subjektivní postoj:

На территории Казахстана найдено немало средневековых караван-сараев, но, пожалуй, наиболее известный из них на сегодняшний день Торткуль.

На мой взгляд, это слово наиболее точно передает характерную особенность полиса, с давних времен считавшегося городом купцов.

Na začátku každé ze tří vybraných kapitol výchozího textu jsou umístěny úryvky z veršů. Lze tedy konstatovat výskyt poetické funkce:

*Тайн вечности, мой друг,
нам не постичь никак.
Неясен каждый звук,*

расплывчат каждый знак... (O, s. 28)

Jakobson tuto funkci však neomezuje pouze na poezii, lze na ni narazit i v běžné řeči (Jakobson, 1991: 81).

V textu je tak vyjádřena prostřednictvím přirovnání, stylisticky zabarvených slov, epitet atd.:

А вокруг могилы, словно немые стражники, стоят деревья, обвязанные лентами и лоскутками ткани... (O, s. 8)

Исторический памятник VIII века до сих пор хранит свои тайны и притягивает пытливые умы археологов и взоры очарованных туристов и любознательных путешественников. (O, s. 28)

Funkce fatická neboli kontaktní se vyskytuje na některých místech a je vyjádřena prostřednictvím řečnických otázek autora:

Правда ли все это или вымысел? В чем секрет zdejších сакральных мест? (s. 8)

V překládaném úryvku se vyskytuje i metajazyková funkce:

В переводе с казахского языка «тараз» означает «весы». (s. 10)

[...] (от казахского слова «төрткіл» – «четырёхугольник»). (O, s. 68)

3.1.2 Vnitrotextové faktory

3.1.2.1 Téma

Kniha *Sakralnyj Kazachstan. Svjatyni Drevnego Taraza* pojednává o posvátných místech a lokalitách nacházejících se na území starověkého města Taraz a Žambylské oblasti Kazachstánu, jejich historických a kulturních památkách. Kniha začíná úvodem a je rozdělena do třinácti kapitol. Každá z kapitol je věnována jedné památce. Pojednává o její historii (předpokládané době vzniku), současném stavu a vysvětluje, čím je uvedená památka výjimečná a zajímavá. Zvláštní pozornost je věnována detailnímu popisu struktury a vzhledu staveb. Pro překlad jsem si zvolila úvod a tři kapitoly (kapitolu 1, 3 a 9).

3.1.2.2 Obsah

V úvodu autor představuje čtenáři svou knihu. Jedná se o stručný popis tématu celé knihy s uvedením několika konkrétních příkladů.

První kapitola, která se jmenuje *Taraz. Drevnij gorod kak zerkalo mira*, začíná krátkým úvodem vysvětlujícím, která památka bude v kapitole popsána. Dál je pak rozdělena do tří podkapitol. Autor pojednává o době vzniku a následné existence uvedené památky, v tomto případě konkrétně starověkého města. Uvádí údaje týkající se jeho historie a vývoje. Zmiňuje se o výstavbě, architektuře a geografickém rozložení. Dále informuje čtenáře o podrobnostech výzkumu starověkého města a o jeho současném stavu. Jde totiž o to, že na jeho území stále probíhají archeologické vykopávky, a kapitola tak končí předpokladem, že veškeré dosud objevené nálezy jsou teprve začátkem.

Druhá kapitola *Akyrtas. Zagadki dvorcovogo kompleksa* je věnována starobylému kamennému komplexu nacházejícímu se na jihu Kazachstánu. Má stejnou strukturu: krátký úvod a tři podkapitoly. Co se struktury obsahu týče, tak lze konstatovat, že se velice podobá první kapitole, s výjimkou drobných odlišností. Nejdříve je uvedena informace obsahující předpoklady, za jakých podmínek komplex vznikl. Značná pozornost je věnována detailnímu popisu výstavby objektu a použitých materiálů. Třetí podkapitola je věnována zvláštnostem komplexu a zázrakům, které se na jeho území dějí. Na konci je umístěna jakási výzva pro čtenáře: autor doporučuje vidět Akyrtas na vlastní oči a opodstatňuje to tím, že se jedná o památku, která by mohla konkurovat i jiným dosud vyhlášenějším světovým památkám.

Třetí kapitola, nazvána *Tortkul. Pristanišče kupcov* popisuje středověký orientální hostinec neboli karavanseráj. Je též členěna do tří podkapitol. Podle autora žádné přesné informace o objektu nebyly nalezeny, proto celá kapitola obsahuje poměrně malé množství informací týkajících se jeho historie. V prvních dvou podkapitolách je důraz kladen především na popis současného stavu hostince, probíhajících archeologických vykopávek a již objevených nálezů. Třetí podkapitola pojednává o dalších dvou orientálních hostincích nacházejících se na území města Taraz, které dosud nebyly prozkoumány. V závěru této podkapitoly autor informuje o tom, že celkem bylo na území Žambylské oblasti doposud zaznamenáno zhruba pětadvacet takových staveb. Také naznačuje, že další průzkum neustále probíhá.

Je třeba poznamenat, že veškeré historické údaje uvedené autorem v textu odkazují k různým pramenům. Není zcela jisté, zda jsou pravdivé a ověřené. Informace jsou často

podepřeny domněnkami různých vědců, historiků a archeologů. Některá fakta jsou podepřena přímou a nepřímou řečí určitých osob a svědků.

Lze též konstatovat drobné nedostatky v textové kohezi výchozího textu. Věty v některých místech na sebe nenavazují a tím je narušena tematická plynulost jednotlivých úseků. Domnívám se, že příčinou mohou být nevhodně použité jazykové konektory, popř. jejich absence.

Надо сказать, что местные жители уделяли большое внимание военному делу. Но все же собственных сил им было недостаточно, чтобы противостоять Поднебесной империи. В 36 году до н. э. ханьцы, опасаясь набирающего силы государства «северных» гуннов, разгромили город. (O, str. 11)

V uvedeném příkladu na sebe dvě poslední věty nenavazují. Při jejich překladu byl zvolen vhodnější jazykový konektor:

Je třeba říct, že místní obyvatelé věnovali vojenským záležitostem velkou pozornost, ale přesto nedokázali město ubránit, když v roce 36 př. n. l. Chanové v obavách z jejich rostoucí síly na ně zaútočili a město zničili.

3.1.2.3 Presupozice

Nordová definuje presupozici jako soubor informací, které by podle očekávání vysílatele měly být součástí všeobecného přehledu příjemce (Nordová 1991: 96). Bylo již konstatováno, že předpokládaným příjemcem by mohl být jak rodilý mluvčí ruštiny, tak i nerodilý mluvčí s pokročilou znalostí jazyka. Také by měl disponovat dobrými znalostmi v oblasti dějin turkických národů (především dějin Kazachstánu). Měl by mít přehled o geografii Kazachstánu a sousedních zemí. Největší problém mohou pro čtenáře představovat kulturně-historické reálie. V překládaném úryvku se vyskytuje několik druhů reálií:

- názvy středoasijských měst: Otrar, Buchara, Chiva, Samarkand, Turkeistán aj.
- místní geografické názvy: Žetysu, Sedmiříčí, Talasské údolí, Kyzyl-Taš aj.
- názvy středověkých zaniklých měst: Džuvikat, Ochchum, Tojmakent, Šeldži, Atlach aj.
- názvy starověkých státních útvarů: Parthie, Byzanc
- názvy oblastí střední Asie a Číny: Džungarie, Mezopotámie aj.
- názvy středověkých hradišť: Čigil, Sadyr-Kurgan, Tojmakent aj.
- názvy kočovných a turkických kmenů: Hunové, Wu-sunové, Kchang-t'ü

- názvy kazachstánských společností: Kazarcheologija, Kazrestavracija, Zolotoj Karavan, Archeologičeskaja ekspertiza
- názvy místních historických památek: Top Agaš, Sandyktas, Tekturmas, Akyrtas aj.
- názvy zahraničních historických památek: Chufuová pyramida, Stonehenge, velké pyramidy v Gíze
- vlastní jména kazašského původu: Taken Moldakynov, Kokiš Ryspajev, Amantaj Ajzachmetov aj.
- vlastní jména ruského původu: Lev Gumiljov, Jurij Jefimov, Dmitrij Vojakin aj.
- vlastní jména čínského původu: Chu-chan-jie, Č‘-č‘, Süan-cang, Čchiou Čchu-ti (Čchang-čchun)
- vlastní jména arabského a perského původu: al-Maqdísí, Qutajba ibn Muslim, Mahmúd al-Kášgarí, Omar Chajjám, Rúdakí aj.
- vlastní jména jiného původu: Michail Masson, Albina Vejmer(ová), Burchard Brentjes, Vasilij Bartold, Petr Lerch, Menander Protektor aj.
- tituly vládců: šan-jü, kagan, chán
- názvy částí města: citadela, šachristán, rabad
- historické události a reálie: Hedvábná stezka, stěhování národů (4.–7. století), doba vlády čínské dynastie Chánů – událostí odehrané na břehu řeky Chuang-che (1. tisíciletí př. n. l), výstava Expo 2017

3.1.2.4 Výstavba textu

Zvolený překládaný text je součástí knihy *Sakralnyj Kazachstan. Svjatyni Drevnego Taraza*, jež je členěná do třinácti kapitol. Většina z kapitol je dělena do podkapitol. Kniha obsahuje také úvod, obsah a poděkování autora. Každá kapitola rovněž jako i podkapitola nese název, naznačující téma, o němž pojednává. Veškeré kapitoly jsou zcela samostatné a sémanticky na sebe nenavazují. Domnívám se, že každou kapitolu by se dalo považovat za tematicky uzavřený celek, jelikož se jedná o soubor článků, které byly v průběhu času jednotlivě a samostatně publikovány. Podkapitoly nejsou mezi sebou propojeny, ale vztahují se k hlavnímu tématu celé kapitoly.

Struktura zvolených kapitol je přehledná. Na rovině horizontální obsahuje kniha úvod, dál je členěná do kapitol a podkapitol, z nichž každá má název, a odstavce. Na konci knihy je umístěno poděkování autora. Na vertikální rovině jsou kapitoly členěny na hlavní text a fotografie s popisky.

3.1.2.5 Nonverbální prvky

Text je doplněn poměrně velkým množstvím fotografií a kreseb s popisky. Podle slov autora to byl jeho záměr, aby podpořil čtenářovou představivost. Ve většině případů se jedná o fotografie objektů, lokalit a archeologických nálezů.

3.1.2.6 Suprasegmentální prvky

Autor užívá tučné písmo, kterým vyznačuje názvy jednotlivých kapitol a podkapitol. Kurzívou jsou vždy vyznačeny popisky k fotografiím a obrázkům a také úryvky z veršů umístěné na začátku každé kapitoly.

Výpustka je užívána pro neúplnost výčtu nebo pro vypuštění určité části textu:

Так древни мы,

Так древен мира Бег... (str. 13)

Всего в нем оказалось 92 ювелирных изделия, среди которых всевозможные браслеты, серьги, кольца, диадемы, кольца... (str. 16)

Lze nalézt i případ užití výpustky pro nedokončenou větu/řeč:

А вокруг могилы, словно немые стражники, стоят деревья, обвязанные лентами и лоскутками ткани... (str. 8)

V překládaném textu se poměrně často vyskytují uvozovky, jejichž prostřednictvím autor vyznačuje názvy projektů («*Духовные святыни Казахстана*» – str. 7, «*Сакральная карта Казахстана*» – str. 9), názvy institucí («*Памятники древнего Тараза*» – str. 11), názvy děl či vědeckých prací («*История Бухары*», «*Жамбылская область*» – str. 12), název prezidentova článku («*Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания*» – str. 7), názvy kazachstánských společností («*Казархеология*», «*Казреставрация*» – str. 16), obrazné výrazy («*зеркало мира*» – str. 10; «*подушка*» – str. 16, «*золотая нить нашей истории*» – str. 17).

Také uvozovkami jsou vyznačena kazašská slova a jejich následný překlad («*төрткіл*» – «четырёхугольник» – str. 68), názvy mezinárodních projektů («*ЭКСПО-2017*» – str. 71), názvy historických událostí («*Великое переселение народов*» – str. 11) a další neoficiální historické názvy užití v daném textu (*империи: «южная», государство «северных» гуннов* – str. 11).

Autor také využívá závorek, v nichž sděluje upřesňující či doplňující informace:

[...] *шаньюя Чжи-Чжи (согласно летописям 26 династий Китая его настоящее имя было Теззек)*. (str. 11)

[...] *обнаружены остатки мечети (ее фундаментная каменная часть и жженые кирпичи)*. (str. 70)

Je třeba zdůraznit, že mezi češtinou a ruštinou existují v pravidlech pro používání interpunkce určité odlišnosti, proto jsem nepřenesla všechny tyto suprasegmentální prvky automaticky. Snažila jsem se vytvořit co nejpřirozenější ekvivalentní překlad, který by odpovídal pravidlům českého pravopisu. Jedná se například o názvy děl a společností, které jsou podle pravidel ruského pravopisu vyznačeny uvozovkami. V češtině byly názvy vyděleny kurzívou:

O: В своей книге «Древние города Казахстана» известный археолог Карл Байпаков отметил, [...]. (str. 10)

P: Známý sovětský a kazachstánský archeolog Karl Bajpakov v knize *Starověká města Kazachstánu* poznamenal, [...].

O: «Золотой караван» (str. 30)

P: *Zolotoj karavan*

3.1.2.7 Lexikum

Autor v knize *Sakralnyj Kazachstan. Svyjatyj Drevnego Taraza* používá lexikální prostředky náležící k různým vrstvám spisovného a nespisovného jazyka. V překládaném úryvku dominuje slovní zásoba neutrální a spisovná. Důležitou součástí textu je lexikum z oblasti archeologie.

V textu lze zaznamenat následující výrazy a slova z oblasti archeologické terminologie (*артефакты* – str. 12, 16, 17; *мегалит* – str. 30, 35; *захоронения* – str. 7, 8; *керамика* – str. 10, 14, 70; *культурный слой* – str. 18, 70; *городище* – str. 7, 8, 12, 13, 16, 17, 29...aj.).

Dále se vyskytuje terminologie z oblasti architektury středoasijského a turkického prostředí (*цитадель* – str. 11; *шахристан* – str. 11, 13; *рабад* – str. 11, 13; *минарет* – str. 13; *караван-сарай* – str. 13, 67, 68, 69, 70, 71, 73). Pro většinu termínů byly užity české ekvivalenty. Přepis termínů *шахристан* (*šachristán*) a *рабад* (*rabad*) je ověřen – termíny se vyskytují v akceptovaných českých zdrojích a v odborných pracích.

Také z hlediska původu slov lze najít slova domácí (*мать, отец* – str. 34), slova přejatá (*бренд* – str. 17) a slova kazašského původu (*тәрткіл* – str.68). Překladový úryvek obsahuje

rovněž historismy (*каганат* – str. 10, *полис* – str. 9, 10, 13, 15) a archaismy (*возлюбленная* – str. 8, *владелец* – str. 11).

Z hlediska expresivity se v textu objevují převážně kladně zabarvená slova: deminutiva (*местечко* – str. 11), eufemismy (*летальный исход* – str. 35). Co se týče stylisticky zabarvených slov, nacházejí se v textu knižní výrazy (*зодчие* – str. 7, 32; *витать* – str. 8; *нарекли* – str. 68), hovorové prvky (*многоэтажка* – str. 10; *наверняка* – str. 31, *здесьние* – str. 8) a jiná stylisticky zabarvená slova (*град*¹⁰ – str. 11).

V textu jsou rovněž zastoupena obrazná vyjádření různého typu. Lze zaznamenat výskyt

- frazeologismu (*львинная доля* – str. 16; *звёздный час* – str. 69, *слабый пол* – str. 8; *восстать из пепла* – str. 69; *до сих пор* – str. 8)
- metafor (*[...] из глубины столетий* – str. 28; *[...] «золотой нитью нашей истории»* – str. 17; *длинными веренищами сюда стекались караваны* – str. 10; *[...] называли её «зеркалом мира»* – str. 10; *[...] захлестнула волна кровавых столкновений* – str. 14)
- přirovnání (*[...] словно немые стражники* – str. 8; *город использовался как перевалочный пункт* – str. 14; *[...] об Акыртасе как о месте хранения инопланетных информационных капсул* – str. 34)
- synekdochy (*[...] городам чеканить свои монеты* – str. 11; *[...] каких высот достиг бы он (город)* – str. 14; *[...] Торткуль – самый крупный из всех обнаруженных караван-сараяв в регионе, который в свое время обслуживал торговцев* – str. 73; *[...] чтобы противостоять Поднебесной империи* – str. 11)
- epitet (*пытливые умы* – str. 73, *«священные» озёра* – str. 7; *необъяснимое чувство* – str. 36; *великие люди* – str. 7; *необычные явления* – str. 35)
- perifrází (*Поднебесная империя* – str. 11; *дорога, соединившая Восток с Западом* – str. 10; *Туманный Альбион* – str. 36, *живительная влага* – str. 32; *завоеватель древнего мира* – str. 30)
- mytématu («вечная невеста» – str. 8)
- perzonifikace (*[...] книга рассказывает* – str. 7; *[...] вырос загадочный пятиметровый забор* – str. 70; *[...] и караван-сарай, включённый в список туристических объектов Великого Шёлкового пути, готов к приёму гостей* – str. 71,)
- přísloví (*[...] лучшие один раз увидеть, чем сто раз услышать* – str. 36)

¹⁰ [https://gramota.ru/poisk?query=град&mode=slovari&dicts\[\]=42](https://gramota.ru/poisk?query=град&mode=slovari&dicts[]=42)

- automatizovaná slovní spojení neboli jazyková klišé (*почитаться в народе* – str. 7; *чудо света* – str. 28; *на протяжении многих лет* – str. 29).

V překládaném úryvku se objevuje slovní zásoba vztahující se k historickým událostem, geografii a kulturním reáliím střední Asie a Blízkého Východu (*Великий Шелковый путь* – str. 9, 10, 13, 15, 68, 71, 73; *ханьцы* – str. 11; *шаньюй* – str. 11; *каган* – str. 30; *могила сахабы* – str. 34; *курган* – str. 69).

V textu se dále vyskytují názvy jednotlivých kazašských odborných prací, děl a článků. Při jejich převodu jsem zvolila metodu adaptace, např. název knihy *Древние города Казахстана* je překládán jako *Starověká města Kazachstánu*. U každého názvu jsem však uvedla v poznámce pod čarou transliterovanou a originální podobu pro snadné dohledání v případě zájmu čtenáře. Názvy projektů jsem rovněž přeložila a v závorce jsem uvedla jejich transkribovaný přepis: *«Духовные святыни Казахстана»* (O, str. 7) jako „Duchovní svatyně Kazachstánu“ (Duchovnyje svjatyne Kazachstana). U názvu zahraničních děl (*«26 историй»* – str. 11, *«История Бухары»* – str. 12) jsem použila oficiální české názvy, jenž se vyskytují v českých odborných textech. V textu se rovněž vyskytují názvy jednotlivých kazachstánských institucí a společností (*«Памятники древнего Тараза»* – str. 11, *«Золотой караван»* – 30, 34, *«Казархеология»*, *«Казреставрация»* – str. 16). Ve většině případů byla pro jejich převod zvolena metoda transkripce, tedy *«Памятники древнего Тараза»* jako *Patjmatniki drevnego Taraza*. V ojedinělém případě jsem název přeložila, a to z důvodu, že se v textu vyskytuje vícekrát: *комплекс «Древний Тараз»* (O, str. 9, 16, 17) jako komplex *Starověký Taraz*.

Ve vybraném úryvku se vyskytuje i několik mezijazykových paronym (*красный* – str. 29; 32; 34; *война* – str. 11), které představují pro nezkušeného překladatele určité riziko chybného překladu. Proto jsou někdy označovány jako tzv. falešní přátelé.

3.1.2.8 Syntax

Výchozí text je psán převážně v er-formě, v případě přímé řeči je pak obsažena také ich-forma. Ich-forma je sporadicky užívána i mimo citace (*на мой взгляд* – str. 11; *расскажем* – str. 73).

Autor ve vybraném úryvku používá převážně rozvitá souvětí, a to především podřadná: *В этот период стали впервые возводить минареты, мавзолеи, караван-сарай и другие общественные и культовые здания, которые отличались своим великолепным видом и декоративным убранством.* (str. 13), ale i souřadná: *Позднее он стал известен как Янги,*

затем Аулие-Ата, Мирзоян, а до 1997 года носил имя великого акына Жамбыла Жабаева. (str. 14).

V textu se rovněž nacházejí věty jednoduché: *О нём расскажем позже.* (str. 73), aktivní konstrukce: *В окрестностях города день и ночь дымили горные печи.* (str. 14) a pasivní konstrukce: *Эта местность была выбрана как наиболее удобная и надежная в плане защиты.* (str. 11). Ojediněle lze nalézt také větné ekvivalenty částicové: *Вряд ли.* (str. 33).

Z hlediska slovesného způsobu dominují v textu věty oznamovací: *Всего же на сегодняшний день на территории Жамбылской области зафиксировано около 25 караван-сараяв.* (str. 73). Lze také najít věty podmínovací: *Неизвестно, каких высот достиг бы он, если остался нетронутым завоевателями.* (str. 14) a tázací: *Но почему Талас стали называть Таразом?* (str. 12). Ve výchozím textu je i několik příkladů řečnických otázek: *Почему городище оставили недостроенным, какова же его истинная история и предназначение?* (str. 29).

Velmi často se v překládaném úryvku objevují polovětné a přechodníkové konstrukce, jež jsou pro ruštinu typické: *По его мнению, все явления, происходящие вокруг нас, в том числе и на Акыртасе, можно было бы объяснить обычными законами физики.* (str. 36); *По всей видимости, этот город прекратил свое существование, так и не начав жить.* (str. 29).

V textu lze najít též případy obmykání, které je také pro ruštinu charakteristické: *Обнаруженные ими артефакты оказались столь яркими и убедительными, что сомневаться уже не приходится: место древнего городища найдено.* (str. 11);

Z hlediska interpunkce je v textu pomlčka použita pro upřesnění výrazu: *Три из них заполнены десятками помещений различного предназначения – от жилого до хозяйственного, расположенными вокруг дворов.* (str. 32). Také pro uvození přímé řeči: *– Многие приезжают сюда для того, чтобы избавиться от различных недугов, – сказала А. Веймер.* (str. 35) a vyznačení pomlky: *На расстоянии сотен метров – нет ни капли воды.* (str. 32). Dále pro vyjádření rozsahu: *Правда, этот древний памятник, датированный VII–XIII веками, все еще хранит свои секреты под слоем земли, ведь раскопки там еще не проводились.* (str. 73) a zdůraznění vztahu (protikladu): *В любые погоду и сезон их одна половина всегда теплая, другая – наоборот, холодная.* Také se v ruštině pomlčka běžně užívá ve funkci spojovacího slovesa: *Акыртас – древний каменный комплекс, дошедший до наших дней из глубины столетий.* (str. 28). Lze nalézt i případy, kde plní funkci konektoru, který spojuje věty v souvětí: *Но была одна удивительная*

особенность – люди содержали это место в чистоте, а некоторые относились с почтением, будто чувствовали, что здесь скрыто нечто важное и ценное. (str. 69).

V překládaném úryvku se rovněž vyskytuje dvojtečka, která uvozuje výčet: *Есть также отдельные лечебные блоки: камень-почки, женский и мужской камни и так далее. (str. 34), vysvětlení či odůvodnění: [...] люди стали обладать способностями экстрасенса: предчувствовать и предвидеть события, подсказывать и советовать другим, как поступить в дальнейшем. (str. 34); его просто бросили: на территории главного строения нет никаких следов жизнедеятельности человека. (str. 29) a citaci: В 1940 году сотрудник Академии наук Казахстана Г. Пацевич в своих научных записках писал: «Следует отметить, что [...]».*

3.1.2.9 Styl a žánr

Domnívám se, že žánrem výchozího textu je črta, resp. soubor črt s cestopisnými prvky. Črta stojí na pomezí analytického a beletristického stylu, a to v rámci diferenciaci stylu publicistického.

U stylu analytického neboli publicistického stylu v užším smyslu se často nejedná o poskytnutí nových informací, protože komentáře často obsahují informace už dříve sdělené, opakované. Nová je „jejich analýza s argumentací a prezentace určitého postoje k nim“ (Čechová 2008: 266). Publicisté tak pátrají po souvislostech, příčinách a důsledcích.

Co se týče publicistického stylu beletristického, tak je pro něj příznačný „nárůst beletrizace vyjadřování a subjektivita“ (Čechová 2008: 268). Vyskytuje se snaha zpestřit jazykovou stránku obrazným vyjádřením pomocí metafor, personifikací, epitet apod. Publicistické beletristické texty jsou na rozdíl od čistě beletristických literárních útvarů konkrétní. Mají často podobu dokumentu o události, době či problému a opírají se přitom o faktografické údaje (ibid).

Črta je středně dlouhý útvar, obsahující beletristické prvky, ale především konkrétní údaje. Autor v ní sděluje informace a dodává své subjektivní názory či zkušenosti.

Zmíněné cestopisné prvky lze argumentovat tím, že autor všechna popsaná místa osobně navštívil. Během své cesty dělal poznámky, které se následně staly součástí celého textu. Za hlavní předpoklad cestopisu se totiž považuje vlastní zraková zkušenost, tedy vizuální zážitek a následný popis tohoto zážitku slovy.

Autor v textu popisuje posvátná místa a lokality konkrétní oblasti Kazachstánu, uvádí historická fakta a rovněž poskytuje nové informace, z nichž je většina podepřena komentářem odborníků či jinými zdroji. Na základě autorova sdělení, že se původně jednalo o soubor

článků, by se dal výchozí text považovat za soubor článků, a nikoli črt, avšak výskyt uměleckých prvků (např. úryvky z poezie na začátku každé kapitoly) nelze opomíjet. Je třeba rovněž dodat, že autor své novinové články přizpůsobil pro potřeby knižní publikace.

Bylo již zmíněno, že se jedná o text stylu publicistického, konkrétně o prolínající se publicistické styly beletristický a analytický. Pro publicistický styl analytický je vedle informativní funkce charakteristická funkce persvazivní (přesvědčovací), dále ovlivňovací, získávací a formativní. Pro publicistický styl beletristický je pak vedle funkce ovlivňovací a informativní typická funkce estetická (ibid).

Lze tedy konstatovat, že se v případě tohoto textu také prolínají styly publicistický a umělecký. Pro oba tyto styly je příznačné užití prostředků z různých jazykových vrstev. V překládaném úryvku se mísí neutrální slovní zásoba s expresivními a hovorovými jazykovými prvky.

V textu se uplatňuje popisný, výkladový a vyprávěcí slohový postup, který přispívá k beletrizaci textu. Lze také zaznamenat užití úvahového slohového postupu, kdy autor vyjadřuje svůj názor.

Ve vybraném úryvku se nacházejí následující stylistické prostředky:

- řečnická otázka: *Правда ли все это или вымысел?* (str. 8)
- enumerace: *[...] включало около 30 городов. Среди них – Джувикат, Оххум, Тоймакент, Шельджи, Атлах и другие.* (str. 13)
- apoziopreze: *[...] стоят деревья, обвязанные лентами и лоскутками ткани...* (str. 8)
- asyndeton: *После этого о нем стали писать почти все историки, путешественники, географы того времени, [...].* (str. 10)
- inverze: *[...] поскольку мелким городам чеканить свои монеты было крайне не выгодно.* (str. 11)
- elipsa: *Львиную долю находок составляют керамические изделия, но есть среди них и более ценные.* (str. 16)
- antiteze: *В любые погоду и сезон их одна половина всегда теплая, другая – наоборот, холодная.* (str. 11)
- či gradace: *Из других источников известно, что древний Тараз был большим, густонаселенным и укрепленным городом с множеством садов, [...].* (str. 11)

3.2 Překladačský proces

Jiří Levý v *Umění překladačského procesu* uvádí, že překladačská práce zahrnuje celkem tři fáze. Jsou to pochopení předlohy, interpretace předlohy a přestylizování předlohy (Levý 2012: 50).

Součástí první fáze je porozumění originálu na rovině filologické, dále pak odhalení ideově estetických hodnot, a nakonec porozumění korelace mezi jednotlivými skutečnostmi vyjádřenými v díle (Levý 2012: 50–53).

Při procesu vnímání výchozího textu se problém vyskytl především v porozumění některým termínům z oblasti archeologie a jednotlivým historickým pojmům. K řešení tohoto problému jsem využívala rozličné prameny (odborné práce, články, monografie, slovníky), věnované dané tematice. Ukázalo se, že pro některé pojmy v češtině neexistuje ekvivalent. V takovém případě jsem využívala metodu transkripce a k tomu vždy dodala vnitřní vysvětlivku. Z hlediska prostého pochopení se však text ukázal být nepříliš obtížný, neboť se v dané oblasti dobře orientuji.

Druhá fáze překladačského procesu (interpretace předlohy) je nutná z důvodu existujících rozdílů mezi jednotlivými jazykovými systémy. Dokonalá významová shoda vyjádření mezi výchozím textem a překladem totiž kvůli těmto rozdílům není možná. Jazykově správný převod pak také nebude postačující. Je velmi závažná správná interpretace skutečnosti, a proto je nutné zachování objektivních idejí předlohy a potlačení překladačských subjektivních zásahů. Dále je pak nezbytné stanovení interpretačního stanoviska překladače, které spočívá v tom, že překladač musí vědět, co přesně chce svým překladem čtenáři sdělit. Na základě překladačského porozumění výchozímu textu a zaměření se na určitý typ cílového čtenáře by měla být nakonec definována překladačská koncepce. Zde může překladač přinést nový pohled na výchozí text odhalením nebo zdůrazněním některých jeho rysů či motivů. Do textu však nesmí zasahovat, neboť by se pak nejednalo o překlad, ale o úpravu, která by vedla k deformaci díla (Levý 2012: 56–62).

Závažnost skutečného chápání překládaného úryvku se projevila v odlišnosti slovní zásoby týkající se archeologie v obou jazycích. Ve výchozím textu se vyskytuje poměrné množství pojmů z oblasti archeologie vztahujících se k prostředí Blízkého Východu, které jsou pro představitele české národnosti buď zcela neznámé, anebo jsou spojené s ruskými reáliemi, resp. s reáliemi doby Sovětského svazu. Snažila jsem se zcela vyhnout překladačskému subjektivismu, jednoduše řečeno, neměla jsem za cíl výchozí text „vylepšit“. Usilovala jsem hlavně o co nejpřesnější překlad, který by přirozeně působil na cílového čtenáře.

Třetí fází překladatelského procesu je přestylizování předlohy, která by měla být umělecky hodnotná a zároveň rovnocenná z hlediska jazykového. Jednotlivé jazykové prostředky mají odlišné funkce v různých jazykových systémech, a to nejen v rámci sémantiky, stylistiky či lexikologie, ale i v rámci struktury skutečnosti, která se odlišuje v každém jazyce. Překladatel by měl být schopen posoudit, které stylistické rysy originálu lze pro cílový jazyk považovat za gramatické a bezpříznakové. Zároveň by se měl vyhnout tomu, aby se v jeho překladu vyskytovaly očividné prvky originálu (Levý 2012: 63–71).

Za gramatický a bezpříznakový stylistický rys charakteristický pro originál lze vyznačit přechodníkové konstrukce. V překladu jsem se jim vyvarovala, neboť je v češtině přechodník považován za tvar zastaralý a archaický, zatímco v ruštině se hojně užívá.

3.3 Překladatelská metoda

Z hlediska kategorie hodnoty Levý konstatuje závažnost dvojí normy překladu. Jedná se tedy o požadavek věrnosti neboli výstižnosti na jedné straně a o požadavek krásy na straně druhé. Pro vytvoření funkčního překladu je však nezbytné dodržet obě tyto normy. Na základě dvojí normy Levý rozlišuje překladatelskou metodu věrnou, jež spočívá v tom, že překladatelovým hlavním cílem je přesná reprodukce předlohy. A překladatelskou metodu volnou, zaměřenou především na krásu neboli „estetickou a myšlenkovou blízkost čtenáři“ (Levý 2012: 82).

Ve své práci jsem využila kombinace věrné a volné metody. Usilovala jsem totiž o vytvoření „přesné reprodukce původního díla“, která by především byla „hodnotným literárním dílem českým“ (Levý 2012: 82).

Při překladu výchozího textu jsem se držela převážně metody věrné, ale na některých místech bylo nutné použít metodu volnou. Nejzásadnější bylo užití volné metody u překladu poezie, neboť podle Levého „je u překladu poezie zapotřebí větší pružnosti i větší celkové volnosti“ (Levý 2012: 64).

Úryvky veršů vyskytující se na začátku každé kapitoly považuji za estetický prvek, který není z hlediska informačního v tomto textu relevantní.

3.4 Překladatelské posuny

Typologie překladatelských posunů je provedená na základě klasifikace V. N. Komissarova, která zahrnuje lexikální, gramatické a lexikálně-gramatické transformace (Komissarov 2004: 159).

3.4.1 Lexikální posuny

Lexikální posuny reflektují obsahové a formální vztahy mezi jednotlivými slovy a slovními spojeními v textu originálu a překladu (Komissarov 2004: 159–160).

Dále se lexikální posuny dělí na formální (transkripce, transliterace, kalkování) a obsahové (konkretizace, generalizace, modulace).

3.4.1.1 Formální lexikální posuny

Pojem transkripce označuje převod zvukové podoby originálního výrazu, zatímco pojem transliterace převod podoby grafické. Kalkováním se rozumí doslovný překlad prováděný po jednotlivých morfémech daného výrazu (Komissarov 2004: 159–160).

V překládaném úryvku se vyskytuje celá řada antroponym, toponym, názvu společností, vědeckých prací apod., proto byla z uvedených posunů nejčastěji užitá transkripce. Byla použita k přepisu jmen ruského a kazašského původu: *Lev Gumiljov, Jurij Jefimov, Dmitrij Vojakin, Ivanov, Alexandr Botov, Taken Moldakynov, Kokiš Ryspajev, Amantaj Ajzachmetov, Iskander Torbekov, Ruslan Buranbajev, Nursultan Nazarbajev*. Příjmení německého a židovského původu jsem se rozhodla také transkribovat, jelikož se jedná o ruské, resp. sovětské odborníky a osoby, které se narodily na území některého ze států bývalého Sovětského svazu: *Bernštam, Bartold, Lerch, Vejmerová*. Ve výchozím textu se objevuje ženské jméno, proto jsem se uchýlila k přechylování, které čeština vyžaduje. V případě jména *Burchard Brentjes* se mi podařilo dohledat přepis zažitý v češtině. V textu lze nalézt i jméno běloruského původu, které je také transkribováno: *Geronim Pacevič*. Dále je transkribováno příjmení církevního původu: *Znamenskij*.

U jmen čínského a arabského či perského původu byly zjištěny jejich originální podoby v příslušných jazycích. Následně byla též použita metoda transkripce. Veškeré postavy jsem dohledala v příslušných dějinách, abych ověřila jejich totožnost. Jména čínského původu jsou přepsána na základě české transkripce čínštiny za pomoci odborníka z katedry sinologie: *Chuchan-jie, Č'-č', Süan-cang, Čchiou Čchu-ti (Čchang-éčhun)*. V případě jmen arabského a perského původu jsem postupovala stejným způsobem. Použila jsem přepis, který je pro češtinu uzuální a vyskytuje se v příslušné české literatuře: *al-Maqdisí, Ismáíl Sámání, Muhammad Naršachí, Qutajba ibn Muslim, Ibn Hauqal, Omar Chajjám, Háfez, Rúdakí*. Absolvovala jsem dvě odborné konzultace, v průběhu kterých mi byla poskytnuta pomoc s transkribováním, s ověřením totožnosti historických postav a dalších otázek, týkajících se např. skloňování v češtině arabských jmen apod.

Dále jsem transkribovala názvy kazachstánských společností: *Kazarcheologija*, *Kazrestavracija*, *Zolotoj karavan*, *Archeologičeskaja expertiza*; a toponyma: *Taraz*, *Talas*, *Atlach*, *Otrar*, *Saudakent* atd. U názvu projektů jsem zkontrolovala, zda jsou přeloženy do češtiny, a protože nebyly, rozhodla jsem se je přeložit a v závorce uvést transkribovaný přepis.

Transliteraci jsem použila převážně u názvů kazachstánských děl, vědeckých prací a u názvu prezidentova článku. Veškeré názvy jsem přeložila do češtiny a jejich transliterované přepisy jsem uvedla jako poznámku pod čarou. Rozhodla jsem se pro tento postup na základě úsudku, že by transliterace mohla být v případě zájmu důležitá a užitečná pro snadné dohledání článku, díla či vědecké práce v originálu.

Kalkování bylo použito při převodu sousloví *время от времени* (O, str. 34) jako *čas od času*. Dále např. při převodu názvů jednotlivých objektů: *комплекс «Древний Тараз»* (O, str. 9, 16, 17) jako *komplex „Starověký Taraz“*.

3.4.1.2 Obsahové lexikální posuny

Dle Komissarova konkretizace spočívá v tom, že si překladatel zvolí takovou jednotku cílového jazyka, která má ve srovnání s jednotkou výchozího jazyka užší význam. Dále uvádí dvě základní situace, kdy se konkretizace užívá. Situace, když má cílový jazyk pro vyjádření významu určitého slova několik možností s užším významem, z nichž musí překladatel volit, a situace, když po různých příčinách není možné v textu cílového jazyka použít stejně obecný ekvivalent (Komissarov 2004: 161).

Příklady konkretizace:

O: *Что прячут толстые стены дворцового комплекса [...].* (str. 29)

P: *Co skrývají tlusté hradby palácového komplexu [...].*

O: *[...] что почувствовали необъяснимое облегчение на душе и некое невидимое излучение, исходящее от камней.* (str. 7)

P: *[...] že pocítili nevysvětlitelnou úlevu na duši a přívál jakési neviditelné energie vystupující z kamenů.*

V těchto případech byly na základě kontextu zvoleny lexikální jednotky významově omezenější.

O: *Возведение города так и не было завершено, его просто бросили: [...].* (str. 29)

P: *Akyrtas nebyl nikdy dobudován, byl opuštěn: [...].*

Zde jsem se rozhodla pro konkretizaci především pro lepší srozumitelnost.

O: [...] *дома и усадьбы, во дворах которых были бассейны.* (str. 32)

P: [...] *do domů a usedlostí majících na dvorech vodní nádrže.*

Zde použití obecného ekvivalentu nebylo možné, jelikož z kontextu vyplývá, že se jednalo o nádrže pro uchování pitné vody. Pro daný kontext by se ekvivalent *bazény* zcela nehodil.

Konkretizace byla také nezbytná v níže uvedeném příkladu, a to především pro zachování smyslové stránky pasáže. Jelikož by pro cílového čtenáře bylo dost těžké představit si *hrad* nebo *zámek* jako součást palácové budovy. Slovo *замок* jsem proto konkretizovala jako *sídlo vladaře*. Informace je ověřena na základě příslušných zdrojů o turkických dějinách:

O: *В состав комплекса, помимо дворцового строения, на территории которого размещено около сотни помещений, и карьера по добыче камня, входят загородные усадьбы, замок, парк, глиняный карьер, несколько водохранилищ и другие объекты.* (str. 32)

P: *Kromě palácové budovy, v níž je rozmístěno asi sto místností a kamenolom, patří ke komplexu předměstské usedlosti, sídlo vladaře, park, hliniště, několik vodních nádrží a další objekty.*

Generalizace označuje převedení jazykové jednotky s užším významem do cílového jazyka prostřednictvím jazykové jednotky s významem širším. Generalizace se užívá v případě absence konkrétního vyjádření v cílovém jazyce, nebo ze stylistických důvodů (Komissarov 2004: 161–162).

Příklady generalizace:

O: [...] *очередь остатки гончарных изделий, среди которых сфероконусы, кувшины, хумы, тарелки, чаши, блюда.* (str. 70–71)

P: [...] *pozůstatků hrnčářských výrobků, mezi nimiž byly talíře, mísy, džbány, podnosy a další keramické nádoby rozmanitého tvaru.*

Сфероконус a *хум* jsou nádoby, resp. artefakty spojené s archeologií týkající se Blízkého Východu. Domnívám se, že češtině jsou uvedené předměty poněkud vzdálené. V tomto případě bylo užití generalizace nutné, protože v cílovém jazyce neexistuje konkrétní vyjádření.

O: [...] включив в свои пределы не только ряд замков землевладельцев-феодалов, [...].
(str. 13)

P: [...] a zahrnula nejen řadu honosných obydlí feudálních statkářů, [...].

V uvedeném příkladu jsem se rozhodla generalizaci využít především ze sémantických důvodů. Ve slovníku¹¹ jsou uvedeny dva možné ekvivalenty pro ruské slovo *замок*. Jsou to *hrad* a *zámek*. Uvedené ekvivalenty však nesou na rozdíl od ruského slova *замок* jinou konotaci. Z tohoto důvodu je nebylo možné v překladu použít.

Pojmem modulace Komissarov označuje záměnu slova nebo slovního spojení ve výchozím jazyce jednotkou v jazyce cílovém, jejíž význam vyplývá z významu výchozí jednotky (Komissarov 2004: 162).

Příklady modulace:

O: Как было отмечено, он превосходит своих зарубежных собратьев как минимум в два раза. (str. 71)

P: [...] zůstali ohromeni jeho velikostí, která přinejmenším dvojnásobně překonává své zahraniční protějšky.

V dané větě byl výraz *собратья* užit ve významu *одинаковые сооружения* (stavby stejného typu). V češtině existují podle slovníku¹² dva ekvivalenty: *kolega* a *spolupracovník*. Pro daný kontext by ani jeden z uvedených ekvivalentů nebylo možné použít, neboť by to pak porušilo smyslovou stránku věty. V českém jazyce výraz *kolega* ve vztahu k objektu rodu neživotného nelze užit. V uvedeném kontextu by se jednalo o velice neobvyklé, dokonce chybné slovní spojení. Z tohoto důvodu nemohl výraz být přeložen doslovně a byla užitá modulace.

Stejně tak by v níže uvedené větě nefungoval výraz „*košile*“ z *паленých цihel*:

O: По этой причине во время второй реконструкции сырцовая кладка укреплена с наружной стороны «рубашкой» из жженого кирпича. (str. 71)

P: Proto bylo během druhé rekonstrukce vepřovicové zdivo z vnější strany zpevněno vrstvou z *паленých цihel*.

3.4.2 Gramatické posuny

Dle Komissarova jsou nejfrekventovanějšími gramatickými transformacemi doslovný překlad, členění a spojování větných celků a gramatické záměny. Při doslovném překladu je syntaktická struktura výchozího jazyka nahrazena analogickou strukturou jazyka cílového. K členění větných celků dochází především ze stylistických a sémantických důvodů.

¹¹ <https://slovník.slu.cas.cz/slovník/main/Main.html?dict=rsc>

¹² <https://slovník.slu.cas.cz/slovník/main/Main.html?dict=rsc>

Rozdělením větného celku překladatel může přispět k větší srozumitelnosti a přehlednosti finálního sdělení. V případě spojování vět dochází k procesu zcela opačnému. Důvodem může být např. nedořečenost jednoho z větných celků, na něž významově navazuje následující celek. V rámci gramatických posunů dochází také k transformaci mluvnických kategorií, slovnědruhové a větněčlenské transformaci či změně typu věty (Komissarov 2004: 162–164).

Doslovný překlad jsem využila u faktografických údajů, konkrétních jmen a dat. Snažila jsem se přitom dbát na gramatické zákonitosti cílového jazyka.

Příklady doslovného překladu:

O: *В 1938 году городище привлекло внимание профессора Александра Бернштама.* (str. 71)

P: *V roce 1938 hradiště upoutalo pozornost Alexandra Bernštama.*

O: *Но первые результаты казахстанские археологи получили только в 2015 году.* (str. 16)

P: *První výsledky však kazachstánští archeologové získali až v roce 2015.*

U dlouhých souvětí jsem se v jednotlivých případech uchylovala k jejich rozčlenění na několik větných celků:

O: *Еще в XIII веке даосский монах по имени Чан-Чунь, побывав на руинах Акыртаса, отметил в своих дневниках, что городище построено из камня красного цвета, а также указал на присутствие военного становища и могильных насыпей, расположенных в соответствии со звездами Большой Медведицы.* (str. 29)

P: *Již ve 13. století navštívil rozvaliny Akyrtau taoistický mnich Čchiou Čchu-t'i (Čchang-čhun) který si do svých deníků poznamenal, že hradiště je postaveno z červeného kamene. Mnich upozornil také na přítomnost vojenského tábora a hrobových náspů, které jsou uspořádané ve tvaru souhvězdí Velké medvědice.*

Při překladu došlo také ke spojování větných celků:

O: *Надо сказать, что местные жители уделяли большое внимание военному делу. Но все же собственных сил им было недостаточно, чтобы противостоять Поднебесной империи. В 36 году до н. э. ханьцы, опасаясь набирающего силы государства «северных» гуннов, разгромили город.* (str. 11)

P: *Je třeba říct, že místní obyvatelé věnovali vojenským záležitostem velkou pozornost, ale přesto nedokázali město ubránit, když v roce 36 př. n. l. Chanové v obavách z jejich rostoucí síly na ně zaútočili a město zničili.*

Při překladu se vyskytly následující gramatické záměny:

1. Transformace mluvnické kategorie

Pád

Změna pádu často předpokládala změnu předložky. Tato transformace byla často nezbytná z důvodů odlišností mezi oběma jazyky.

O: [...] уже не вмещался в прежние границы шахристана, стал разрастаться [...]. (str. 13)

P: [...] začalo se rozrůstat a už se nemohlo vejít do bývalých hranic svého hlavního centra – šachristánu.

O: [...] следует обратить свой взор на не менее уникальные исторические объекты, которые тоже до сих пор хранят свои тайны. (str. 36)

P: [...] možná byste měli obrátit pozornost k těmto neméně unikátním historickým památkám, které stále skrývají svá tajemství.

Číslo

O: В своей книге «Древние города Казахстана» известный археолог Карл Байпаков отметил, что китайский буддийский монах и паломник Сюань-Цзянь оставил сведения о том, [...]. (str. 10)

P: Známý sovětský a kazachstánský archeolog Karl Bajpakov v knize Starověká města Kazachstánu poznamenal, že čínský buddhistický mnich a poutník Süan-cang zanechal svědectví, podle kterého [...].

O: На фасадах все чаще можно было увидеть фигурные кирпичные кладки [...]. (str. 13)

P: На фасáдах было možné čím dál častěji spatřit tvarované cihlové zdivo [...].

Jmenný rod

O: Примечательно, что последняя имела систему нижнего подогрева, присущая только общественным баням на Востоке.

P: Pozoruhodné je, že lázeň měla systém spodního vytápění, který na Východě byl vlastní pouze veřejným lázním.

O: Впоследствии Тараз стал центром большого культурно-экономического оазиса, [...].
(str. 13)

P: Taraz se následně stal centrem velké kulturně-hospodářské oázy, [...].

Slovesný vid

O: Все они при первой возможности возвращали памятные сувениры обратно. (str. 35)

P: Obě ženy při nejbližší příležitosti zmíněné památné suvenýry vrátily.

Slovesný čas

O: А ведь здесь есть блоки не только с прямыми углами, но и с округлыми формами и выемками. (str. 31)

P: Dochovaly se zde kvádry nejen s pravými úhly, ale také se zaoblenými tvary a prohlubněmi.

Slovesný rod

O: Возведение города так и не было завершено, его просто бросили: [...]. (str. 29)

P: Akyrtaş nebyl nikdy dobudován, byl opuštěn.

Slovesný způsob

O: По его мнению, все явления, происходящие вокруг нас, в том числе и на Акыртасе, можно было бы объяснить обычными законами физики. (str. 36)

P: Podle něj lze všechny jevy, které se odehrávají kolem nás, včetně těch v Akyrtaşu, vysvětlit pomocí běžných fyzikálních zákonů.

2. Transformace slovního druhu

Substantivum – verbum

O: Но из-за его казни довести проект до завершения не удалось. (str. 30)

P: [...] avšak vzhledem k tomu, že vojevůdce byl popraven, projekt se zastavil a stavba zůstala nedokončena.

O: [...] Тараз существовал задолго до упоминания его в письменных источниках. (str. 11)

P: [...] Taraz existoval dlouho předtím, než se o něm objevily zmínky v písemných pramenech.

Adjektivum – verbum

O: [...] *которые на первый взгляд могут показаться не связанными между собой*. (str. 7)

P: *Na první pohled se sice může zdát, že památky spolu nesouvisejí, ale tak tomu zdaleka není*.

Verbum – substantivum

O: [...] *опасаясь набирающего силы государства «северных» гуннов, разгромили город*. (str. 11)

P: [...] *v obavách z jejich rostoucí síly na ně zaútočili a město zničili*.

Substantivum – pronomen

O: *На территории крепости высились великолепные дворцы и другие здания, [...]*. (str. 12)

P: *Na jeho území se tyčily velkolepé paláce a další stavby*.

3. Transformace větného členu

Предмет – podmět

O: [...] *проводили религиозные праздники, даже мечеть построили, а позже на этой территории разбили детскую игровую площадку*. (str. 69)

P: [...] *se totiž podle místních obyvatel uprostřed tohoto areálu konaly náboženské slavnosti. Dokonce zde byla postavena mešita a později na tomto území vyrostlo dětské hřiště*.

Прívlastek – vedlejší věta

O: *Люди верят, что здесь витает дух «вечной невесты», покровительствующий представительницам слабого пола*. (str. 8)

P: *Lidé věří, že se zde vznáší duch „вечné nevěsty“, který chrání představitelky něžného pohlaví*.

4. Transformace typu věty

V překladu jsem skoro vůbec nepřistupovala k transformacím typu vět, tedy oznamovací věty výchozího textu odpovídají oznamovacím větám překladu atd.

3.4.3 Lexikálně-gramatické posuny

Komissarov v rámci této kategorie mezi nejčastější posuny řadí antonymický překlad, opisný překlad a kompenzaci. Za antonymický překlad označuje převod kladné větné

konstrukce v zápornou nebo naopak. Při opisném překladu dochází k záměně jednotky výchozího jazyka slovním spojením cílového jazyka, jež obsahuje její význam. Kompenzaci překladatel využívá, když se ve výchozím textu objevuje výraz s tak specifickou sémantikou a stylistikou, který nelze ekvivalentně převést do cílového jazyka. V důsledku toho překladatel tento prvek kompenzuje jiným slovem nebo na jiném místě v textu (Komissarov 2004: 165–166).

Antonymický překlad:

O: *Ими обнаружено немало глиняной посуды, ювелирных украшений, монет, бронзовых светильников, предметов хозяйственного назначения.* (str. 16)

P: *Podářilo se jim nalézt mnoho kameninového nádobí, šperků, mincí, bronzových lamp a předmětů denní potřeby.*

O: *Но сегодня это небольшой, но динамично развивающийся полис, лежащий на современном Шелковом пути – автомагистрали Западная Европа – Западный Китай.* (str. 15)

P: *Dnes je to však malé, dynamicky se rozvíjející město, ležící na Hedvábné stezce, novodobé dálnici spojující západní Evropu a západní Čínu.*

O: *Возможно, именно поэтому возникла версия, что строили этот удивительный комплекс не люди, а пришельцы из далекого космоса.* (str. 29)

P: *Možná právě proto se zrodila teorie, že tento podivuhodný komplex nepostavili lidé, ale mimozemšťané ze vzdáleného vesmíru.*

Překlad opisem:

O: *[...] В стене справа от него были две хозяйственные ниши.* (str. 70)

P: *Вправо od něj se ve zdi nacházely dva výklenky, určené k uskladnění nejrůznějších předmětů.*

V tomto případě jsem se uchýlila k opisu především ze sémantických důvodů. Danou jazykovou jednotku by se dalo do češtiny převést jako *hospodářské*. Avšak výraz *hospodářské výklenky* je v cílovém jazyce poněkud neobvyklý a nevystihuje význam slova jako v textu výchozím.

Kompenzaci jsem v překladu nepoužila ani jednou.

3.4.4 Pragmatická adaptace

Komissarov tvrdí, že na lexikální jednotku nelze nahlížet jen z hlediska sémantiky a syntaktické struktury. Je třeba však vzít v potaz i hledisko pragmatické. Výsledný komunikační efekt se bude lišit v závislosti na rozdílech mezi konkrétními receptory. Z tohoto důvodu je překladatel nucen v některých případech užít pragmatickou adaptaci, jež zahrnuje substituci, zobecnění, doplnění či úplné vynechání určité informace tak, aby byl text pro příjemce srozumitelný. (Komissarov 2004: 135–137).

Doplnění jsem užila v případech, kde byly doplňující informace nutné k pochopení textu:

O: *К примеру, те, кто хоть раз побывал на руинах Акыртаса, говорят, что почувствовали необъяснимое облегчение на душе и некое невидимое излучение, исходящее от камней.* (str. 7)

P: *Lidé, kteří aspoň jednou navštívili rozvaliny starobylého komplexu Akyrtaş ležícího na jihu Kazachstánu, vypráví, že pocítili nevysvětlitelnou úlevu na duši a přívál jakési neviditelné energie vystupující z kamenů.*

V níže uvedeném úryvku jsem se snažila doplněním docílit lepší přehlednosti a srozumitelnosti. Jelikož se jedná o kulturní reálie, které jsou vzhledem ke specifičnosti pro běžného českého příjemce téměř neznámé, považuji v tomto případě doplnění za zcela nezbytné. Na tomto příkladu lze rovněž pozorovat jednu z gramatických transformací – členění větných celků, kterou jsem se zabývala v předchozí kapitole dané práce:

O: *Он состоял из характерных всем городам Средней Азии цитадели прямоугольной формы, принадлежавшей владетельной особе, шахристана, где размещались торговые лавки и жилища знати, купцов и ремесленников, а также примыкающего к нему с востока и запада рабада, где проживали самые бедные горожане.* (str. 7)

P: *Město mělo tři části, které byly příznačné pro všechna středoasijská města: obdélníkovou citadelu patřící panovníkovi, šachristán – hlavní centrum města –, na němž byly umístěny stánky a obydlí šlechty, kupců a řemeslníků. Třetí část, která přiléhala k městu z východu a západu se nazývala rabad. Jednalo se o příměstské řemeslné oblasti nacházející se mimo šachristán, kde bydleli ti nejchudší obyvatelé.*

Na několika místech bylo třeba vysvětlit určité kulturní reálie:

O: Родник пробивается из-под развалин одноименного древнего городища, рядом с которым обнаружено захоронение хана Батыра.

P: Pramen vyvěrá zpod rozvalin stejnojmenného starověkého hradiště, v jehož blízkosti bylo objeveno pohřebiště chána Batory – vládce Kazašského chanátu v letech 1652 až 1680.

Dále jsem dovysvětlila některé jednotlivé objekty:

O: Второй из них расположен недалеко от проезжей части в районе Телецентра. (str. 73).

P: Druhá z nich se nachází nedaleko pozemní komunikace poblíž sídlště Telecentr.

Doplnění rovněž bylo nutné vzhledem k současné situaci:

O: – В своей статье «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» Президент страны Нурсултан Назарбаев пишет [...]. (str. 17)

P: „Někdejší prezident Kazachstánu Nursultan Nazarbajev ve svém článku Pohled do budoucnosti: modernizace veřejného vědomí zmínil [...].

Pro objasnění kulturních a historických reálií jsem převážně používala vnitřní vysvětlivky. Ve dvou případech jsem preferovala poznámku pod čarou, neboť je vhodnější pro umístění vysvětlivky delšího rozsahu. Jednou jsem v poznámce pod čarou uvedla přepočít čínské délkové jednotky.

O: [...] а недалеко от него был принят в ставку повелителя каганата (str. 10).

P: [...] byl nedaleko od něj přijat v hlavním stanu panovníkem kaganátu (turkického státu – pozn. překl.).

O: В результате образовались две империи: «южная» во главе с шаньюем Хуханье,

P: Vznikly tak dvě říše – „jižní“ vedená šan-jüem Chu-chan-jiem, [...].

¹ Šan-jü ve 3. století př. n. l. – 5. století n. l. byl titul vládců Siung-nuů (kočovníků turkického původu), žijících v dnešním Mongolsku a Číně severně od Velké čínské zdi.

O: [...] от 8 до 9 ли, [...]. (str. 10)

P: [...] 8 až 9 čínských li.

¹ 1 li = 500 m

V překládaném úryvku jsem se několikrát uchýlila k vynechání. Vypouštěla jsem především informace, které jsou z hlediska smyslového vzhledem ke kontextu irelevantní:

O: В своей программной статье «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» Президент Казахстана поставил перед страной ряд целенаправленных задач.

P: Někdejší prezident Kazachstánu ve svém článku s názvem *Pohled do budoucnosti: modernizace společenského vědomí stanovil pro zemi řadu cílů.*

či redundantní:

O: Возможно, именно ее и обнаружили археологи во время раскопок на территории бывшего центрального рынка. (str. 13–14)

P: Možná že právě tu archeologové našli na území někdejšího centrálního trhu.

3.5 Další překladatelské problémy

3.5.1. Reálie

O reáliích již bylo v dané práci zmíněno. Rozhodla jsem se však tomu dále věnovat zvláštní kapitolu a popsat tak jednotlivé překladatelské problémy, na které jsem narazila při jejich převodu.

Za reálie se považují specifické neboli národní prvky dané kultury, jež se v jiné kultuře nevyskytují. Jedná se tedy o různé předměty, jevy a instituce v určité kulturní a jazykové oblasti, jež existují v praktických zkušenostech lidí mluvících určitým způsobem (Hrdlička 1990: 14–18).

Reálie reflektují národní a historický kolorit dané země. Právě kvůli koloritu jsou tak obtížně přeložitelné. Překladatel by se při jejich převodu měl snažit text a kolorit jednak co nejvíce přiblížit, a zároveň usilovat o to, aby ke stírání koloritu docházelo co nejméně.

S pojmem reálie pak souvisí také pojem bezekvivalentní slovní zásoby. Jedná se tedy o slova, jež nemají v jazyce překladu svůj ekvivalent (ibid).

3.5.1.1 Reálie geografické

Ve vybraném úryvku se vyskytuje velké množství geografických reálií neboli toponym. Pro většinu z nich existuje český přepis (*Čína, Sýrie, Jordánsko* aj.). V tomto případě se jedná o toponyma často se vyskytující v běžné řeči.

Zeměpisná pojmenování týkající se území střední Asie či Blízkého Východu bylo potřeba ověřit. Prostudovala jsem české zdroje věnované dané tematice a toponyma jsem přepsala podle již existujícího přepisu (*Ťan-šan, Sedmířící, Aulie-Ata, Talasské údolí, Žetysu, Karatau, Žambylská oblast, Džungarie, Fergana, Parthie, Buchara, Turkestán* aj.).

Problém se však vyskytl u jednotlivých geografických pojmenování a objektů (nacházejících se především na území Kazachstánu), které se v českých příručkách nevyskytovaly. Důvodem je omezené množství materiálů týkajících se konkrétně Kazachstánu. V překládaném úryvku jsou zmíněná města již zaniklá a několik dalších, jejichž výskyt v českých příručkách nebyl zaznamenán. Po odborné konzultaci jsem měla dvě možnosti překladu. První z nich spočívala v dohledání původní kazašské podoby geografických názvů a jejich následné transkripci z kazaštiny do češtiny. Druhou možností byla transkripce z ruštiny. Kdybych se uchylovala o co nejpřesnější překlad z hlediska faktografického, tak je zřejmé, že transkripce z kazaštiny by byla nejlepší variantou. Zvolila jsem však druhou možnost, a to z důvodu, že téměř veškerá česká literatura věnovaná Kazachstánu je přeložená z ruských zdrojů. Znamená to, že již existující české přepisy kazašských toponym jsou transkribovány z ruštiny. Rozhodla jsem se, že by přepis několika názvů z kazaštiny mohl celkovou jednotu překladu porušit, a proto jsem zmíněná zeměpisná pojmenování transkribovala z ruštiny (*Džuvikat, Ochchum, Tojmakent, Šeldži, Atlach, Majtobe, Tamdy (Parkent) a Saudakent*).

Česká transkripce kazaštiny byla v překladu uplatněna pouze v případě dvou slov kazašského původu (*taraz* – str. 10 a *törtkil* – str. 68).

V překládaném úryvku se jednou vyskytuje pojmenování *Поднебесная империя* (str. 11), jimž autor označuje Čínu, resp. v tomto kontextu říši dynastie Chánů. Toto označování se běžně vyskytuje i v jiných ruských zdrojích. Během odborné konzultace jsem zjistila, že se v českých pramenech pro Čínu nevyskytuje žádné alternativní pojmenování. Pasáž jsem však přeložila tak, že z kontextu vyplývá, o jaký státní útvar se jedná:

O: *Но все же собственных сил им было недостаточно, чтобы противостоять Поднебесной империи. В 36 году до н. э. ханьцы, опасаясь набирающего силы государства «северных» гуннов, разгромили город.* (str. 11)

P: *[...], ale přesto nedokázali město ubránit, když v roce 36 př. n. l. Chanové v obavách z jejich rostoucí síly na ně zaútočili a město zničili.*

3.5.1.2 Realie etnografické

K etnografickým reáliím patří všechno, co se týká běžného života a kultury určitého národa.

V textu se objevují např. názvy nádob a svátků.

V případě překladu pojmenování různého druhů nádobí jsem využila vnitřní vysvětlivky:

O: *Изготавливались пиалы, по форме близкие к конусовидным чашкам, [...].* (str. 14)

P: *Vyráběly se tu šálky bez ouška nazývané piály, které se tvarem podobaly hrnkům kónického tvaru, [...].*

U některých případů bylo nutné od originálu odstoupit, neboť popis určitého druhu nádobí ve výchozím textu byl těžko představitelný, resp. u jednotlivých příjemců došlo k různým závěrům. Vyřešila jsem danou pasáž tak, že jsem v archeologických příručkách dohledala fotografii a podle ní jsem nádobí popsala. Zde je třeba také zdůraznit, že popis nádobí uvedeného na fotografii byl podobný popisu ve výchozím textu:

O: [...] *тарелки с перегибом стенки на кольцевом поддоне и многое другое.* (str. 14)

P: [...] *hluboké talíře s vysokým dnem a mnoho dalších věcí.*

V rámci jednotlivých pojmenování jsem se uchýlila k opisu:

O: [...] *кости животных, кухонная, столовая и тарная посуда [...].* (str. 70)

P: [...] *kosti zvířat, nádoby určené ke skladování sypkých a tekutých potravin, kuchyňské a jídelní nádoby.*

Do etnografických reálií rovněž řadím slovo *курган* (str. 69), které je obecně spojené s kulturními zvyky především středoasijských starověkých národů. V tomto kontextu je však výjimečně použito ve významu *копец*. Při překladu byla užitá metoda transkripce a dodáno vysvětlení prostřednictvím poznámky pod čarou:

O: *Изначально это был просто большой и оплывший курган, [...].* (str. 69)

P: *Původně to byl jen velký zborcený kurgan, [...].*

¹ Kurgan je v turkických jazycích označení pro *копец*, chráněné místo nebo pevnost. V archeologii se používá jako výraz pro typ mohyl.

3.5.1.3. Reálie společenskopolitické

Jsou to reálie spojené se společenskopolitickým životem.

Ve výchozím textu se vyskytují např. tituly vladařů (*каган* – str. 30; *шаньюй* – str. 11, *хан* – str. 14). Při překladu jsem použila transkripci z ruštiny a z čínštiny. V případě přepisu titulu *šan-jü* jsem využila stejné strategie jako u přepisu čínských jmen, jež je popsána v kapitole Formální lexikální posuny. Vložila jsem rovněž vysvětlení, které z hlediska smyslového považuji za nezbytné. Jednak jako poznámku překladatele:

O: [...] *карлукского кагана.* (str. 11)

P: [...] *karluckého kagana (vládce kočovného kmenu Karluků – pozn. překl.).*

O: [...] *хан тюрков [...].* (str. 14)

P: [...] *turkický chán (vládce turkického státu – pozn. překl.) [...].*

Jednak jako poznámku pod čarou, jelikož vysvětlení mělo delší rozsah:

O: *В результате образовались две империи: «южная» во главе с шаньюем Хуханье, [...].*
(str. 11)

P: *Вznikly tak dvě říše – „jižní“ vedená šan-jü Chu-chan-sie, [...].*

¹ Šan-jü ve 3. století př. n. l. – 5. století n. l. byl titul vládců Siung-nuů (kočovníků turkického původu), žijících v dnešním Mongolsku a Číně severně od Velké čínské zdi.

4. Závěr

Cílem této bakalářské práce bylo vytvořit komentovaný funkčně ekvivalentní překlad úvodu a třech vybraných kapitol z knihy *Sakralnyj Kazachstan. Svjatyni Drevnego Taraza* autora Michaila Ťo. Odborný translatalogický komentář obsahuje analýzu výchozího textu, deskripci fungování překladatelského procesu, volbu překladatelské metody, typologii překladatelských posunů a řešení dalších překladatelských problémů. Při vypracování odborného komentáře jsem vycházela především z teoretických prací o překladu od Christiane Nordové, Jiřího Levého a Vilena Naumoviče Komissarova.

V rámci překladatelského procesu jsem se snažila zachovat hlavní rysy a kvality originálu, a zároveň jsem brala ohled na srozumitelnost pro cílového čtenáře. Mým záměrem rovněž bylo zprostředkovat českému čtenáři cizí kulturu a historii tak, aby pro něj byly pochopitelné. Abych toho dosáhla, bylo nezbytné zohlednit úroveň znalostí českého čtenáře v této oblasti.

Vzhledem ke vzdálené tematice výchozího textu jsem musela dovysvětlit některé pojmy pro lepší porozumění.

5. Bibliografie

Text originálu

ŤO, Michail Borisovič. *Sakralnyj Kazachstan. Svjatyni Drevnego Taraza*. Jekatěrinburg: Izdatělskije rešenija, 2018. ISBN 978-5-44-932543-3.

Literatura o teorii překladu:

HRDLIČKA, M. K překladu tzv. bezekvivalentní slovní zásoby. In *Ruština v teorii a praxi*. Praha: Lidové nakladatelství, 1990, s. 14–18.

KOMISSAROV, V. N. *Sovremennoje perevodovedenije*. Moskva: ETS, 2004. ISBN 5-93386-030-1.

LEVÝ, J. *Umění překladu*. Praha: Apostrof, 2012. ISBN 978-80-87561-15-7.

NORD, CH. *Text Analysis in Translation: Theory, Method, and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis*. Translated from the German by Christiane Nord and Penelope Sparrow. Amsterdam/Atlanta GA, Rodopi, 1991, ISBN 90-5183-311-3.

Lingvistická literatura

ČECHOVÁ, M., KRČMOVÁ, M., MINÁŘOVÁ, E. *Současná stylistika*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. ISBN 978-80-7106-961-4.

GOLUB, I. B. *Stilistika ruskogo jazyka*. Moskva: AJRIS-press, 2002. ISBN 978-5-8112-3972-6

JAKOBSON, R. Lingvistika a poetika. In *Poetická funkce*. Jinočany: H+H, 1995. ISBN 80-85787-83-0.

VALGINA, N. S. *Sovremennyj russkij jazyk: Sintaksis*. Moskva: Vysšaja škola, 2003. ISBN 5-06-004540-4

Slovníky

FJODOROV, A. I. *Frazeologičeskij slovar' ruskogo literaturnogo jazyka*. Moskva: Astrel', 2007. ISBN 978-5-271-19014-8

GORBAČEVIČ, K. S. *Slovar' epitetov ruskogo literaturnogo jazyka*. Sankt-Peterburg: Norint, 2002. ISBN 5-7711-0013-7

JEFREMOVA, T.F. *Novyj slovar' ruskogo jazyka. Tolkovo-slovoobrazovatel'nyj*. Moskva: Russkij jazyk, 2000. Dostupné z: <https://www.efremova.info>

JEVGEN'JEVA, A.P. *Slovar' ruskogo jazyka*. Moskva: Russkij jazyk, 1999. Dostupné z: <http://feb-web.ru/feb/mas/mas-abc/default.asp>

KOZINEC, S.B. *Slovar' slovoobrazovatel'nych metafor ruskogo jazyka*. Saratov: Saratovskij istočnik, 2011. ISBN 978-5-91879-106-6.

MAŤUŠIN, G.N. *Archeologičeskij slovar'*. Moskva: Prosveščeniye, 1996. ISBN 5-09-004958-0.

Další prameny:

FAIRBANK, J. F. *Dějiny Číny*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1998. ISBN 80-7106-249-9.

LIŠČÁK, V. *Dějiny Číny, Taiwanu a Tibetu v datech*. Praha: Nakladatelství Libri, 2008. ISBN 978-80-7277-364-0.

MAGOMEDOV, J.A. Tarnaja keramika Palasa-syrtskogo poselenija: (po materialam raskopok 1985-1987 gg.). In *Culture and Civilization*. 2022, Vol. 12, Is. 5A. Dostupné z: <http://publishing-vak.ru/file/archive-culture-2022-5/94-magomedov-yusup.pdf>

MELNIKOVOVÁ, L., FINGERLAND, J. *Kazachstán a Střední Asie: nové výzvy a perspektivy*. Praha: Metropolitan university prague press, 2016. ISBN 978-80-87956-49-6.

PARGAČ, J., VRHEL, F. *Střední Asie a Kazachstán: historie, etnicita, jazyky*. Poříčany: BCS, 2009. ISBN 978-80-904491-0-7.

RYPKA, J. a spolupracovníci. *Dějiny perské a tádžické literatury*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1956.

SULEJMENOVA, M. Ž., VOLKOVA, A.V., NURLIGENOVA, Z. N. *Materialy po istorii Kazachstana*. Karaganda: 2014. Dostupné z: <https://www.kstu.kz/wp-content/uploads/docs/ik/Index.htm>

SSSR: Svázové republiky. *Svazek 3.: Uzbekistán, Kazachstán, Kirgizie, Tádžikistán, Turkménie*. Moskva: APN, 1972.

Internetové zdroje

Frazeologičeskij slovar' ruskogo literaturnogo jazyka. [online]. 2000–2023. Akademik. [cit. 26-12-2023].

Dostupné z: <https://phraseology.academic.ru>

gramota.ru. [online]. 2000–2023. [cit. 26-12-2023].

Dostupné z: <https://gramota.ru>

Internetová jazyková příručka. [online]. 2008–2023. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v.v.i. [cit. 26-12-2023].

Dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz>

Rusko-česká elektronická slovníková databáze. [online]. 2007–2023. Slovanský ústav AV ČR, Praha. [cit. 27-12-2023].

Dostupné z: <http://slovník.slu.cas.cz>

Slovníček pojmů. [online]. 2012–2021. Národní Muzeum. [cit. 27-12-2023].

Dostupné z: <https://www.archeologienadosah.cz/o-archeologii/slovníček-pojmu>

Tabulky pro transkripci a transliteraci ruské cyrilice. [online]. 2004. [cit. 3-12-2023].

Dostupné z: <https://www.lib.cas.cz/space.40/CYRILLIC/RU-EN-T3.HTM>

Tabulka pro transkripci kazaštiny. [online]. 2004. [cit. 3-12-2023].

Dostupné z: <http://transliteration.eki.ee/pdf/Kazakh.pdf>

Tabulka pro transkripci arabštiny. [online]. 2008. [cit. 3-12-2023].

Dostupné z: http://transliteration.eki.ee/pdf/Arabic_2.2.pdf

Tabulka pro transkripci perštiny. [online]. 2005. [cit. 3-12-2023].

Dostupné z: <http://transliteration.eki.ee/pdf/Persian.pdf>

Tabulka pro transkripci perštiny. [online]. 2003. [cit. 14-12-2023].

Dostupné z: <https://www.lib.cas.cz/space.40/PCHINJIN/CINAC.HTM>

Velký česko-ruský slovník. [online]. 2019–2023. Slovanský ústav AV ČR, Praha. [cit. 27-12-2023].

Dostupné z: <http://slovník.slu.cas.cz>

6. Přílohy

Text originálu

ВСТУПЛЕНИЕ

*Так древни мы,
Так древен мира Бег...*

Александр Блок

Предлагаемая вниманию читателей книга рассказывает о священных местах и объектах, расположенных на территории Древнего Тараза и Жамбылской области Казахстана, – памятниках истории и культуры, а также тайнах и загадках, которые они хранят в себе уже на протяжении веков. Каждая глава рассказывает о конкретном памятнике, которые на первый взгляд могут показаться не связанными между собой. Но это далеко не так. Все они так или иначе почитаются в народе, их возвели в разряд священных, к ним стекаются многочисленные паломники, в том числе из-за рубежа, чтобы помолиться и попросить о помощи Всевышнего.

В своей программной статье «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» Президент Казахстана поставил перед страной ряд целенаправленных задач. Одной из них стала активная реализация проекта «Духовные святыни Казахстана». Наряду с республиканской картой сакральных мест в областях стали составляться и региональные. В них вошли не только объекты религиозного культа, древние городища, мавзолеи и захоронения, но и места памятных битв и подвигов, жизни великих и святых людей, природно-ландшафтные объекты, среди которых «священные» озера, урочища, пещеры, места необычных природных явлений, а также иные памятники культурного и исторического наследия.

Издание включает лишь малую часть священных мест Жамбылской области. В нем показаны наиболее известные из них. К примеру, мавзолеи Тектурмас, Айши-биби и Карахана, святилище Сандыктас, городище Древний Тараз, роща Топ Агаш и другие. Всего же в настоящее время на территории региона насчитывается около 3365 памятников истории и культуры, включая городища Кулан, Актобе, Орнек и Костобе, а также дворцовый комплекс Акыртас, вошедшие в список Всемирного культурного наследия ЮНЕСКО. Каждый из них по-своему уникален и заслуживает отдельного внимания.

К примеру, те, кто хоть раз побывал на руинах Акыртаса, говорят, что почувствовали необъяснимое облегчение на душе и некое невидимое излучение, исходящее от камней. Ученые утверждают, что это строение древних зодчих служит точкой скопления космической энергии, которая и оказывает благоприятное воздействие на организм человека, излечивая различные недуги, с которыми порой не в состоянии справиться современная медицина.

Усыпальница Айши, возлюбленной правителя Тараза Карахана, по словам женщин, помогает познать радость материнства. Люди верят, что здесь витает дух «вечной невесты», покровительствующий представительницам слабого пола. Недаром по традиции сюда каждый раз приезжают молодожены, прося благословения у Айши.

Между тем местные жители считают, что вода источника Аулие-Бастау исцеляет внутренние органы, лечит кожные заболевания, укрепляет организм в целом. Многие жамбылцы убедились в его чудотворном действии на собственном опыте. Кстати, именно сюда приезжают таразские православные во время Крещения и проводят соответствующий религиозный обряд. Родник пробивается из-под развалин одноименного древнего городища, рядом с которым обнаружено захоронение хана Батыра. А вокруг могилы, словно немые стражники, стоят деревья, обвязанные лентами и лоскутками ткани...

Как видно, жамбылская земля до сих пор полна тайн и загадок. Правда ли все это или вымысел? В чем секрет здешних сакральных мест? Ученые до сих пор не могут найти объяснений многим вещам и дать точные ответы на массу вопросов.

Глава 1. ТАРАЗ. ДРЕВНИЙ ГОРОД КАК ЗЕРКАЛО МИРА

*...Давным-давно, когда народы
Искали пастбища и воду,
Привел сюда людей Чжи-Чжи.
Построил замки и дворцы.
И вырос город гордых гуннов
С прекрасным именем Тараз...*

Дмитрий Вайсбеккер-Иванов

На месте современного Тараза некогда располагался один из древнейших городов Казахстана, воспетый выдающимися поэтами Востока Хайймом, Хафизом и Рудаки и, несомненно, по праву включенный в «Сакральную карту Казахстана».

Историко-археологический комплекс «Древний Тараз»

Речь идет об одноименном средневековом купеческом полисе, вошедшем в десятку самых популярных исторических городов на Великом Шелковом пути, Центральной Азии, Казахстана и Закавказья наряду с Самаркандом, Туркестаном, Бухарой, Хивой и другими жемчужинами Средневековья.

Истина где-то рядом

История Тараза, которому исполнилось более двух тысяч лет, лежит буквально под ногами горожан. Ведь, по мнению казахстанских ученых, территория древнего селения занимала довольно обширную площадь и охватывала даже ту часть, где сегодня расположены кварталы многоэтажек и за их пределами.

Полис был известен в первую очередь своим рынком. Наибольшего расцвета торговля здесь, а вместе с тем экономика и культура города, достигли в эпоху Великого Шелкового пути. Дорога, соединившая Восток с Западом, сыграла огромную роль в развитии Тараза. Благодаря ей городу было суждено стать не только местом для товарообращения, но и точкой, где встретились разные цивилизации, культурные традиции и религиозные течения, высокие научные и технические достижения. Длинными веренищами сюда стекались караваны из Китая, Парфии, Индии, Византии и стран Ближнего Востока. Купцы предлагали шелка, пряности, драгоценные камни, ювелирные украшения, керамику, коней, экзотических птиц и животных, плоды, вино, масла и многое другое. На базарах, помимо тюркской речи, можно было услышать арабскую, персидскую, индийскую и другие.

В переводе с казахского языка «тараз» означает «весы». На мой взгляд, это слово наиболее точно передает характерную особенность полиса, с давних времен считавшегося городом купцов. Но изначально, по мнению многих историков, в том числе известного востоковеда Льва Гумилева, он носил название реки Талас, на берегах которой и возник.

Древний Тараз

Первое упоминание о нем содержится в византийских источниках и относится к концу VI века. Согласно описаниям историка Менандра по дороге в тюркское государство, которое простиралось от Тихого Океана до Черного моря, военачальник Земарх, бывший во главе посольской делегации, посетил город Талас, а недалеко от него был принят в ставку повелителя каганата. После этого о нем стали писать почти все историки, путешественники, географы того времени, что вполне понятно, ведь Талас был одним из центральных точек на Великом Шелковом пути и на протяжении веков славился как один из важнейших международных рынков, а люди называли его «зеркалом мира».

В своей книге «Древние города Казахстана» известный археолог Карл Байпаков отметил, что китайский буддийский монах и паломник Сюань-Цзянь оставил сведения о том, что город имел окружность от 8 до 9 ли, где останавливались и торговали различными товарами купцы из многих стран. Примерно то же самое через три с лишним столетия в своем географическом сочинении подчеркнул и путешественник из Месопотамии Ибн Хаукаль. Из других источников известно, что древний Тараз был большим, густонаселенным и укрепленным

городом с множеством садов, двумя крепостными стенами, четырьмя воротами и опоясывающим рвом. Он состоял из характерных всем городам Средней Азии цитадели прямоугольной формы, принадлежавшей владетельной особе, шахристана, где размещались торговые лавки и жилища знати, купцов и ремесленников, а также примыкающего к нему с востока и запада рабада, где проживали самые бедные горожане. Здесь же находились некоторые культовые сооружения и общественные здания. В городе был и собственный монетный двор, деньги которого наряду с китайскими, хорезмскими и другими были в ходу не только среди местного населения, но и далеко за пределами Шу-Таласской долины, что свидетельствует о том, что Тараз являлся крупным узловым экономическим центром, поскольку мелким городам чеканить свои монеты было крайне не выгодно.

Исследования, проведенные за последние годы на территории Жамбылской области, где располагался древний град, дали новые материалы, которые подтверждают предположения Александра Бернштама: Тараз существовал задолго до упоминания его в письменных источниках.

– Возникновение Тараза связано с «Великим переселением народов» с востока на запад, – сказал жамбылский историк, долгие годы занимавший должность директора государственного историко-культурного музея-заповедника «Памятники древнего Тараза» Такен Молдакынов. – Начало этому положило образование в I тысячелетии до н.э. на берегу реки Хуанхэ двух враждующих между собой племенных союзов – ханьцев и гуннов. В результате затяжных военных действий на рубеже последнего столетия до н.э. императору династии Хань удалось расколоть гуннские племена пополам. В результате образовались две империи: «южная» во главе с шаньюем Хуханье, который признал господство ханьцев, и «северная» под началом младшего брата Хуханье – шаньюя Чжи-Чжи (согласно летописям 26 династий Китая его настоящее имя было Теззек), пожелавшая свободы. Это случилось в 53 году до н.э.

По свидетельствам китайских хроник, под натиском сильного враждебного союза «южан» и ханьцев последователи Чжи-Чжи были вынуждены уйти сначала в Джунгарию, а затем в результате вмешательства гуннов в войну между кангойцами и усунями – в Таласскую долину. Здесь в конце I тысячелетия до н.э. шаньюй обосновал свою ставку и начал строительство города-крепости, куда была направлена огромная рабочая сила. Эта местность была выбрана как наиболее удобная и надежная в плане защиты.

По мнению некоторых исследователей, город возводили мастера из Ферганы и Парфии, а также местное тюркское население. Лев Гумилев считал, что в строительстве участвовали даже римляне. Предполагается, что это были легионеры Красса, плененные парфянами и направленные ими служить на восточные границы. Город был построен примерно за два года, укреплен внешней каменной стеной и внутренней деревянной, а вокруг на земляном валу были сооружены многочисленные наблюдательные башни. На территории крепости высились великолепные дворцы и другие здания, а в центре расположилась цитадель – резиденция правителя, где хранились товары, казна и оружие. Надо сказать, что местные жители уделяли большое внимание военному делу. Но все же собственных сил им было недостаточно, чтобы противостоять Поднебесной империи. В 36 году до н. э. ханьцы, опасаясь набирающего силы государства «северных» гуннов, разгромили город. Об этом подробно изложено в китайских летописях «26 Историй».

К сожалению, ни один из средневековых авторов не указал точного расположения Тараза, именно по этой причине довольно длительное время его искали в разных точках, сначала отождествляя с Тоймакентом на берегу Таласа, затем с местечком Талас на реке Карабура и городищем Садыр-Курган. Востоковед и тюрколог Василий Бартольд, основываясь на описании арабского историка и хрониста аль-Макдиси, считал, что Тараз находился на месте Аулие-Аты и оказался абсолютно прав. Его догадку полностью подтвердили археологические исследования Михаила Массона, Геронима Пацевича и Александра Бернштама. Обнаруженные ими

артефакты оказались столь яркими и убедительными, что сомневаться уже не приходится: место древнего городища найдено.

Средневековая восточная баня

Но почему Талас стали называть Таразом? Доктор исторических наук, профессор и академик Кокиш Рыспаев в своей монографии «Жамбылская область» пишет, что древний тюркский историк Нершахи, рассказывая о событиях, происходивших в 580 году вблизи Таласа, в своем труде «История Бухары» при написании названия города допустил ошибку. С тех пор он стал известен как Тараз.

Полис на Шелковом пути

Слава древнего Тараза как важнейшего торгового и культурного центра на Великом Шелковом пути и его округи приходится на период существования раннефеодального государства Караханидов (X—XII века), когда он являлся его столицей. В этот период город получил особенно бурное развитие и, как пишет Кокиш Рыспаев, «уже не вмещался в прежние границы шахристана, стал разрастаться, и центр городской жизни переместился в торгово-ремесленный рабад. А это привело к тому, что часть города сильно расширилась, включив в свои пределы не только ряд замков землевладельцев-феодалов, но и некоторые начавшие приходить в упадок города округи». Местные крестьяне занялись садоводством и виноградарством, на которых хорошо отразились улучшенные орудия труда. Если прежде разводили только коней, то теперь жители Тараза также обратили внимание на коров, ослов, верблюдов и свиней. Но наиболее активное развитие получило овцеводство.

В этот период стали впервые возводить минареты, мавзолеи, караван-сарай и другие общественные и культовые здания, которые отличались своим великолепным видом и декоративным убранством. В архитектуре появились новые черты. Это время характерно освоением новых видов строительных материалов – алебастры, терракотовых и изразцовых плит. Широкое распространение получили жженный кирпич, строительный камень, дерево. На фасадах все чаще можно было увидеть фигурные кирпичные кладки в виде елочек, ромбов, треугольников и квадратов. Наиболее яркими представителями архитектуры этой эпохи являются мавзолеи Айша-биби, Карахана, Бабаджи-хатун, Дауытбека.

Впоследствии Тараз стал центром большого культурно-экономического оазиса, куда входили десятки крупных и мелких городищ, селений, отдельных усадеб и замков. Так называемое «Золотое кольцо Тараза» включало около 30 городов. Среди них – Джувикат, Оххум, Тоймакент, Шельджи, Атлах и другие. В настоящее время от них остались лишь холмы, которые отчетливо видны с возвышенности. Но в те времена это был хорошо укрепленный район, границы которого охранялись постоянными военными гарнизонами, размещавшимися в крепостях.

Мавзолей Карахана

Аль-Макдиси писал, что у ворот Тараза текла большая река, часть города находилась по другую сторону, а соборная мечеть находилась среди базаров. Кокиш Рыспаев отметил, что «после завоевания Тараза саманидом Исмаилом здесь утвердился новая религия – ислам, и главная церковь города была перестроена в мечеть». Возможно, именно ее и обнаружили

археологи во время раскопок на территории бывшего центрального рынка. Предположительно, мечеть воздвигнута на фундаменте христианской церкви.

В IX – X веках в Таразе дальнейшее развитие получила керамика. Изготавливались пиалы, по форме близкие к конусовидным чашкам, тарелки с перегибом стенки на кольцевом поддоне и многое другое. Большое место занимали зооморфные, а также растительные узоры, в основе которых лежало древо жизни. Таразские ремесленники достигли такого высокого уровня мастерства, что стали оказывать влияние на развитие гончарного искусства в других городах Жетысу и Средней Азии. Вместе с тем в Таразе и его округе продолжалась обработка камня и кости, стали приобретать популярность стеклянные изделия и предметы религиозно-эстетического характера. Получило развитие и шелкопрядение, секрет которого был перенят у китайских ремесленников.

Производство бронзы, свинца, олова, железа, серебра и золота стало основой для бурного развития других ремесел, в том числе кузнечного и ювелирного дел. Поэтому наряду с глиняной посудой древний Тараз славился украшениями и оружием.

В средние века большое развитие в Таразе получила керамика

Со временем он стал центром цветной металлургии. В окрестностях города день и ночь дымили горные печи. Добычей руды и выплавкой серебра занимались невольники. «Этого благородного металла было так много, – писал в своем научном труде „Жамбылская область“ К. Рыспаев, – что, по свидетельству Махмуда Кашгари, хан тюрок по имени Шу (его ставка находилась в Шуской долине) завел передвижной бассейн из серебра, который возил с собой во время походов».

– Бурное развитие Тараза в первую очередь связано с удобным географическим расположением, – считает Такен Молдакынов. – Город использовался как перевалочный пункт на Великом Шелковом пути. Поэтому здесь невольно пересекались разные культуры, которые беспрепятственно сосуществовали в одном месте. Благодаря этому происходило взаимообогащение цивилизаций Запада и Востока.

Между тем в XII и начале XIII века жителей Семиречья, в том числе Тараза, захлестнула волна кровавых столкновений. Считается, что к полному разрушению города привели монголы, которым местные жители оказали значительное сопротивление. После них не осталось ничего: сады погибли, замки разрушены, народы уничтожены. После разгрома город так и не смог оправиться и достичь прежнего величия, хотя жизнь в нем возродилась. Позднее он стал известен как Янги, затем Аулие-Ата, Мирзоян, а до 1997 года носил имя великого акына Жамбыла Жабаева.

В 2018 году исполнился 21 год с тех пор, как Указом Главы государства городу вернули исконно-историческое имя – Тараз. Неизвестно, каких высот достиг бы он, если остался нетро-

нутым завоевателями. Но сегодня это небольшой, но динамично развивающийся полис, лежащий на современном Шелковом пути – автомагистрали Западная Европа – Западный Китай.

Немые свидетели истории

Первые археологические раскопки на месте древнего Тараза были начаты во второй половине XIX века российскими исследователями. В 1938 году городище привлекло внимание профессора Александра Бернштама. В 60-е годы прошлого столетия его работу продолжил ряд других ученых.

Керамические светильники, найденные при раскопках на территории Древнего Тараза

За сотню лет на этом месте работали 24 официальные экспедиции. В настоящее время здесь работают специалисты компаний «Казархеология» и «Казреставрация». Раскопки начались около семи лет назад. Но первые результаты казахстанские археологи получили только в 2015 году. Ими обнаружено немало глиняной посуды, ювелирных украшений, монет, бронзовых светильников, предметов хозяйственного назначения. Всего поднято на поверхность более 40 тыс. артефактов, из них около 2800 пригодны к демонстрации любителям истории.

Львиную долю находок составляют керамические изделия, но есть среди них и более ценные. К примеру, учеными найден Таразский клад. На глубине примерно двух с половиной метров выкопан небольшой кувшин, наполненный женскими украшениями, изготовленными из золота, серебра, нефрита и драгоценных камней. Всего в нем оказалось 92 ювелирных изделия, среди которых всевозможные браслеты, серьги, кольца, диадемы, кольца...

Между тем в восточной части Тараза обнаружен участок глиняного водопровода. Трубы, лежавшие на своеобразной «подушке» аккуратно соединялись между собой керамическими муфтами. Вода подавалась из реки Талас. Находка свидетельствует о высокой степени инженерной мысли строителей той эпохи.

Историко-археологический комплекс «Древний Тараз»

Кроме того, по словам жамбылского археолога и краеведа Искандера Торбекова, на территории городища раскопаны остатки медресе, фундаменты жилищ, а также средневековой бани. Примечательно, что последняя имела систему нижнего подогрева, присущая только общественным баням на Востоке. Ее аналоги обнаружены в древних Отраре и Туркестане.

В настоящее время на территории древнего Тараза построен историко-археологический комплекс, включающий Дом дружбы, смотровую башню, фонтаны, сооружение «Мынбулак», малые архитектурные формы, а также новый музей, где хранятся все найденные артефакты. Здесь также создан первый в стране музей под открытым небом, благодаря которому посетители могут увидеть, как жили люди эпохи Средневековья. Ожидается, что в будущем комплекс «Древний Тараз» станет международным туристическим брендом области.

На раскопках

– В своей статье «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» Президент страны Нурсултан Назарбаев пишет о большой значимости наряду с другими святынями таразских исторических памятников. В дни празднования 550-летия Казахского ханства Глава государства назвал наш регион, в том числе город Тараз, «золотой нитью нашей истории». Эти слова призывают всех нас к изучению и популяризации артефактов древнего Тараза и Шу-Таласской долины, – сказал Такен Молдакынов.

Несмотря на то, что изначально планировалось раскопки завершить в прошлом году, они будут продолжены. Ведь работы здесь еще непечатый край, поскольку из отведенных для исследований 6 гектаров земли вскрыта лишь четверть участка. По словам археолога Руслана Буранбаева, раскопки последних двух лет сосредоточены в центральной части древнего городища. Расчищены магистральная и второстепенные улицы, стали видны жилые кварталы.

Археологические раскопки на территории городища Тараз

– Все, что было найдено казахстанскими учеными, – это только начало, – считает Такен Молдакынов. – Ведь, по сути, археологами снят лишь верхний слой, затрагивающий максимум XIII век. Чтобы узнать больше о далеком прошлом, необходимо добраться до более глубоких культурных слоев. Уверен, что нас ждет еще много открытий.

Глава 3. АКЫРТАС. ЗАГАДКИ ДВОРЦОВОГО КОМПЛЕКСА

*Тайн вечности, мой друг,
нам не постичь никак.
Неясен каждый звук,
расплывчат каждый знак...*

Омар Хайям

Акыртас – древний каменный комплекс, дошедший до наших дней из глубины столетий. Исторический памятник VIII века до сих пор хранит свои тайны и притягивает пытливые умы археологов и взоры очарованных туристов и любознательных путешественников. Данное сооружение вполне можно считать еще одним чудом света. Не только потому, что оно поражает масштабами, но и удивляет своими необъяснимыми мистическими явлениями.

Вопросов больше, чем ответов

На протяжении многих лет ученые пытаются понять, кто был строителем Акыртаса, для чего и, главное, почему именно в этом месте, где, как считается, скапливается космическая энергия, стали возводить это величественное сооружение. Выдвинута масса гипотез, но доподлинно все еще ничего неизвестно.

Расположенный на юге Казахстана, на территории Жамбылской области, почти в полу-сотне километрах от города Тараза, Акыртас представляет собой целый город. . . Правда, незавершенный и впоследствии разрушенный и опустошенный. Что прячут толстые стены дворцового комплекса, где больные излечиваются, страждущие обретают покой, а некоторые даже получают сверхспособности? Почему городище оставили недостроенным, какова же его истинная история и предназначение? К сожалению, вопросов сегодня остается все еще больше, чем точных на них ответов.

Еще в XIII веке даосский монах по имени Чан-Чунь, побывав на руинах Акыртаса, отметил в своих дневниках, что городище построено из камня красного цвета, а также указал на присутствие военного становища и могильных насыпей, расположенных в соответствии со звездами Большой Медведицы.

Стены Акыртаса

Но изучение комплекса началось намного позже, после того, как обратил на него внимание краевед, этнограф и художник Михаил Знаменский, который в 1864 году посетил развалины Акыртаса, сделал яркие зарисовки панорамы и фрагментов стен, впоследствии заинтересовавшие других исследователей.

Спустя годы за раскрытие тайны древних руин брались многие ученые, но никто из них точно и однозначно не смог назвать ни времени возведения комплекса, ни его назначения, ни причин неожиданного прекращения его строительства. Возведение города так и не было завершено, его просто бросили: на территории главного строения нет никаких следов жизнедеятельности человека. По всей видимости, этот город прекратил свое существование, так и не начав жить.

Акыртас привлекает своей таинственностью

По версии историка и тюрколога Василия Бартольда, Акыртас был несторианским монастырем. К такому выводу он пришел на основании обнаруженного им на камне изображения рыбы – символа христианства. Востоковед Пётр Лерх и археолог Александр Бернштам, считали, что это был буддийский храм. Многие ученые, в том числе и казахстанские, придерживаются гипотезы немецкого исследователя Бурхарда Брентьеса, по мнению которого Акыртас должен был стать летней резиденцией арабского полководца Абу-Муслим Кутейбы. И именно по его приказу началось столь масштабное строительство. Но из-за его казни довести проект до завершения не удалось.

Еще одной версией можно считать работу таразского журналиста Амантая Айзахметова, который на основе изучения исторических источников предположил, что городище Чигиль, по свидетельствам историков, заложенное Александром Великим из Македонии вблизи Тараза, не что иное, как Акыртас.

На эту мысль наводит и тот факт, что именно на его территории, по словам директора туристического центра «Золотой караван» Альбины Веймер, сравнительно недавно найдено копье знаменитого завоевателя древнего мира.

– Некоторые ученые склоняются к тому, что это был дворец для Александра Македонского. Особенно после объявления о находке, – говорит А. Веймер. – Известно, что великий полководец любил захватывать все самое красивое и необычное, и, к слову, его клад до сих пор не найден. Кто знает, может, и уникальные сокровища тоже спрятаны где-то в недрах нашей страны, к примеру, в окрестностях Акыртаса.

Казахстанский академик Карл Байпаков, проведя собственное исследование и сравнив планы застройки Акыртаса с дворцами арабской Самарры, Сирии и Иордании, пришел к заключению, что жамбылский комплекс вполне мог бы быть летней резиденцией карлукского кагана.

Мегалит Акыртаса

Как видно, мнений достаточно много. В любом случае, учитывая размеры комплекса, затраты, силы и средства того времени, надо сказать, что это был грандиозный проект своей эпохи, который наверняка задумал очень амбициозный и влиятельный человек. Камни гигантских размеров сложены так аккуратно и искусно подогнаны друг к другу, что просто будоражат воображение. Это говорит о высоком мастерстве древних строителей. А ведь здесь есть блоки не только с прямыми углами, но и с округлыми формами и выемками. До сих пор непонятно, каким образом люди, не знавшие специальных машин, приборов и механизмов, смогли обрабатывать такие огромные глыбы и соорудить из них подобное строение. Известно точно, что это были высокообразованные люди, владеющие серьезными познаниями в области градостроительства, геологии, архитектуры, геодезии, астрономии, физики и математики.

В 1940 году сотрудник Академии наук Казахстана Г. Пацевич в своих научных записках писал: «Следует отметить, что до настоящего времени такого типа сооружение, как по грандиозности его, так и по оригинальности плана, а также использованию при строительстве крупных каменных блоков на территории Средней Азии и Казахстана пока обнаружено не было».

В одном ряду с пирамидами Египта

Уникальное сооружение Акыртас представляет собой огромный мегалитический комплекс четырехугольной формы размером 205x185 метров, выложенный из красного песчаника, который добывали неподалеку от места стройки. В 400 метрах, ближе к горам, обнаружена каменоломня, откуда и доставляли стройматериал. Примечательно, что прямоугольник, который занимает площадь четыре гектара, строго ориентирован по сторонам света.

Сооружение, толщина внешних стен которого колеблется от 3,5 до 5 метров, условно состоит из четырех частей. Три из них заполнены десятками помещений различного предназначения – от жилого до хозяйственного, расположенными вокруг дворов. Последняя освобождена от застройки.

В состав комплекса, помимо дворцового строения, на территории которого размещено около сотни помещений, и карьера по добыче камня, входят загородные усадьбы, замок, парк, глиняный карьер, несколько водохранилищ и другие объекты. Удивляет не только величие сооружения, но и высокое мастерство древних архитекторов, точность математических расчетов.

Интересно то, почему для строительства города выбрано место, малопригодное для жизни. На расстоянии сотен метров – нет ни капли воды. Для обеспечения комплекса жилой влагой древние зодчие прибегли к прокладке глиняного водопровода, общая длина сети которого составила девять километров. Несомненно, это стоило огромных средств и усилий.

Часть глиняного водопровода

В центре всего комплекса находится двор с двумя водоемами, предназначенными для обеспечения водой всего комплекса. Влага поступала сюда по трубам из горных источников, а затем расходилась в другие части городища – дома и усадьбы, во дворах которых были бассейны. Водопровод брал начало в ущелье из горного водохранилища, образованного при помощи каменно-глиняной дамбы.

Особый интерес представляют восемь узких помещений шириной один метр и длиной 15 метров, соединенных между собой наподобие лабиринтов египетских пирамид. Следует

отметить, что эта аналогия с памятниками долины царей, а также другими подобными каменными сооружениями древности и эпохи Возрождения непроизвольно возникает не только из-за грандиозности и масштабов строительства, но и таинственности многих построек комплекса Акыртас.

Дворцовый комплекс состоит из ряда помещений

Кроме того, как сообщила Альбина Веймер, если мысленно продолжить условную линию под углом 30 градусов, берущую начало от пирамиды Хеопса в сторону Азии, то она укажет прямо на загадочное сооружение в Казахстане – Акыртас. Совпадение ли это? Вряд ли. Строе-ние говорит само за себя, что люди той далекой эпохи обладали глубокими знаниями в разных областях науки и применяли их при строительстве.

Много неясностей и в назначении отдельных его объектов. Не до конца понятны и способы транспортировки огромных каменных блоков из карьера, расположенного с восточной стороны горы Кызыл-Таш, расстояние от которой до места строительства варьирует от 200 до 400 метров, к тому же путь лежал через небольшую речку.

Наконец, уникальное сооружение Акыртаса сложено из блоков, масса которых достигает несколько сотен килограммов. Можно только догадываться, каким внушительным могло бы быть строение в конечном виде, если высота только одного каменного фундамента составляет четыре метра. Возможно, именно поэтому возникла версия, что строили этот удивительный комплекс не люди, а пришельцы из далекого космоса. Безусловно, ученые относятся к подобным предположениям скептически. Но есть и те, кто не исключает такой возможности.

На грани сверхъестественного

Многие верят, что камни Аккуртаса обладают чудодейственной силой исцеления

– Все эти загадки и неясности рождают многочисленные версии и гипотезы, постоянно выдвигаемые исследователями, – говорит известный жамбылский историк Такен Молдакынов. – Некоторые из них находятся на грани разумного с точки зрения рационального обывателя. Таким, например, кажется предположение об Аккуртасе как о месте хранения инопланетных информационных капсул. Часто нелегко с точки зрения здравого смысла приземленного человека воспринимать и многочисленные рассказы очевидцев о таинственных явлениях, видениях и свечениях непонятной этимологии, происходящих время от времени на Аккуртасе преимущественно в ночное время. Какими бы невероятными ни казались нам эти рассказы, не доверять им у нас нет никаких оснований, так как они, как правило, исходят от солидных, образованных и совершенно здравомыслящих людей. Их уверенность в том, что Аккуртас создает особую, благотворно воздействующую ауру, привлекает сюда туристов и тех, кто верит в чудодейственную силу этого сооружения, способствующую исцелению.

– Во время экскурсий на Аккуртас, организованных нашим центром для детей с ограниченными возможностями, мы стали свидетелями загадочного явления, как те, которые были практически не способны совершать какие-либо действия руками, начинали чувствовать их и постепенно двигать ими, – рассказывает Альбина Веймер. – Другой необычный случай произошел с нами как-то под вечер. Помнится, мы повезли для ознакомления с Аккуртасом группу туристов. Стало смеркаться, когда экскурсия была завершена. На часах было около восьми. Мы стали собираться обратно. И вдруг увидели странное свечение в виде двух столбов. Оно исходило сверху, над возвышенностью, где находится могила сахабы. Одни говорят, что такое явление наблюдается из-за некогда распространенного на этой территории зороастризма, согласно которому отец – небо, а мать – земля, и таким образом они разговаривают друг с другом. Другие придерживаются версии, что это происходит из-за спрятанной на Аккуртасе инопланетной капсулы. Этим же объясняют появление в небе близ Тараза всевозможных светящихся неопознанных летающих объектов.

Руководитель турцентра «Золотой караван» рассказала и о том, что были случаи, когда после нескольких посещений загадочного Аккуртаса, люди стали обладать способностями экстрасенса: предчувствовать и предвидеть события, подсказывать и советовать другим, как поступить в дальнейшем. Аккуртас, бесспорно, передает человеку определенную энергию. И, по-видимому, на всех она действует по-разному.

По словам местных жителей, некоторые камни способны лечить больные органы

– Многие приезжают сюда для того, чтобы избавиться от различных недугов, – сказала А. Веймер. – Исцеляющий фактор Акыртаса уже не раз ощущали на себе приезжавшие сюда люди. К примеру, однажды по совету друзей из России в Тараз приехал один мужчина, который после аварии жаловался на постоянные боли в спине. Перед тем, как он отстал от нашей группы, я рассказывала о том, что прикосновение к определенному камню вызывает на теле ощущение легкого покалывания. Если человек такое испытал, значит, это его камень. К нему нужно прислушаться, посидеть около него. Тот человек нашел свой камень и попросил подождать его, потому что, прикоснувшись к нему, он почувствовал себя значительно лучше. Спустя какое-то время позвонил сопровождавший его друг и с благодарностью сообщил, что после нашей экскурсии тот еще несколько раз возил его к тому камню, и в итоге больной, прислонившийся к нему спиной, полностью избавился от последствий аварии. При этом ни один врач так и не смог вылечить его.

Подобных мистических историй немало. К примеру, одна женщина, осмелившаяся взять на память небольшие камешки Акыртаса, наблюдала необычные явления. У нее начались странные видения, а исправный сотовый телефон вдруг перестал работать, и даже мастера его так и не смогли отремонтировать. Другая участница экскурсии, забравшая домой камешек Акыртаса, наблюдала яркую вспышку, после которой полностью вышел из строя телевизор. Все они при первой возможности возвращали памятные сувениры обратно.

Интересно и то, что некоторые камни в одно и то же время имеют различную температуру. В любые погоду и сезон их одна половина всегда теплая, другая – наоборот, холодная. Есть также отдельные лечебные блоки: камень-почки, женский и мужской камни и так далее.

– К примеру, некоторые врачи верят, что если оставить на некоторое время свои инструменты у «хирургического» камня, все операции будут проходить без летального исхода. А камень, выточенный в форме сердца, как говорят, помогает людям с соответствующим больным органом. Утверждают, что после прикосновения к нему решаются даже любовные проблемы, – рассказывает Альбина Веймер.

По ее словам, именно на Акыртасе связь с космосом особо сильна. Поэтому неслучайно приезжающие сюда люди загадывают желания, и, по словам многих, они сбываются. Среди этих людей – гости из Канады, Индии, Китая. Все они, посетив Акыртас, остались под большим впечатлением.

Даже само местонахождение древнего комплекса окутано загадкой. Чтобы добраться до него, от трассы вглубь степи необходимо преодолеть семь километров. Здесь видны семь холмов, уходящих вдаль. А, как известно, эта цифра в жизни мусульман играет большое значение и имеет собственную символику.

Таразский журналист Юрий Ефимов, более 40 лет изучающий древние мегалиты, их происхождение и назначение, а также экстрасенсорику, считает, что мы просто плохо знаем

и не используем в полной степени законы природы. По его мнению, все явления, происходящие вокруг нас, в том числе и на Акыртасе, можно было бы объяснить обычными законами физики. Но он не отрицает того, что, побывав на этом уникальном месте, его дважды посещало необъяснимое чувство умиротворенности и покоя.

Об Акыртасе можно рассказывать много, и мнение о нем у каждого свое, но, как говорится, лучше один раз увидеть, чем сто раз услышать. Поэтому прежде чем ехать за рубеж и смотреть на Стоунхендж Туманного Альбиона или Великие пирамиды Гизы, может быть, следует обратить свой взор на не менее уникальные исторические объекты, которые тоже до сих пор хранят свои тайны.

Глава 9. ТОРТКУЛЬ. ПРИСТАНИЩЕ КУПЦОВ

*...Но хранит свое молчанье
Караван-сарай.*

Александр Ботов

На территории Казахстана найдено немало средневековых караван-сараев, но, пожалуй, наиболее известный из них на сегодняшний день Торткуль.

Заслуженная слава

Во-первых, это единственный в Казахстане древний постоялый двор, где проведена полная реконструкция. И, по мнению археологов, примерно таким много лет назад его и видели местные жители, купцы из других городов и просто путешественники. Во-вторых, Торткуль – самый крупный из всех обнаруженных караван-сараев в регионе, который в свое время обслуживал торговцев на подступах к Древнему Таразу, шедших по одной из второстепенных дорог Великого Шелкового пути. Установлено, что эта ветка пролегла через горный хребет Каратау и соединяла города Шу-Таласского оазиса Майтобе, Тамды (Паркент) и Саудакент с Туркестаном и Отраром.

– Таких второстепенных дорог Великого Шелкового пути было очень много. И они связывали отдаленные города с основной артерией, на которой находился Древний Тараз, – сказал жамбылский археолог, краевед и участник первых раскопок на месте Торткуля Искандер Торбеков. – Вдоль этих веток, как и по главной трассе, купцам попадались караван-сарай, где они останавливались не только для того, чтобы отдохнуть и пополнить запасы провианта, но и совершить выгодные сделки. Как правило, это были в основном мелкие постоялые дворы, и их было много. Считается, что путешественников, которые покинули караван-сарай, его гостеприимные хозяева сопровождали до следующего на их пути.

Крепостная стена караван-сарая Торткуль

В отличие от многих других Торткуль был крупным постоялым двором. От незваных гостей его защищала мощная крепостная стена, вдоль которой было восемь сторожевых башен. Две из них обрамляли каждые ворота – северные и южные. Кроме того, башни располагались и по углам караван-сарая.

Точных сведений об объекте, который, по мнению ученых, был разрушен в местных междоусобицах, не обнаружено, поэтому неизвестно и его прежнее название. Торткулем его нарекли благодаря своей четырехугольной форме (от казахского слова «төрткіл» – «четыреугольник»). Если посмотреть на него сверху, то можно заметить, что по периметру строения крепостные стены очерчивают несколько искаженный квадрат, присущий большинству городищ и поселений того времени. Также характерной особенностью сооружения, как и для многих средневековых строений подобного рода, является то, что оно ориентировано углами строго по сторонам света.

Средневековый постоялый двор для странников

В своем нынешнем облике караван-сарай предстал перед глазами таразцев сравнительно недавно. Кто бы мог подумать, что прямо посреди жилых домов современного города, словно из пепла, восстанет древнее сооружение, датированное XI—XIII веками. Ведь некоторое время назад, по словам местных жителей, в центре участка проводили религиозные праздники, даже мечеть построили, а позже на этой территории разбили детскую игровую площадку. Но была одна удивительная особенность – люди содержали это место в чистоте, а некоторые относились с почтением, будто чувствовали, что здесь скрыто нечто важное и ценное.

Долгое время исторический памятник, расположенный в западной части города, ждал своего звездного часа, хотя обнаружен был еще в прошлом столетии. Первые шаги по его изучению, как сообщает археолог Карл Байпаков в научном труде «Сокровища Древнего и Средневекового Тараза и Жамбылской области», были сделаны в 1983—1985 годах таразской экспедицией Института истории, археологии и этнографии имени Ч. Валиханова. Изначально это был просто большой и оплывший курган, занимавший площадь 115x110 метров.

Постройки во дворе Торткуля

Начиная с 1960-х годов его размеры, к сожалению, стали постепенно уменьшаться. Это связано с бурной хозяйственной деятельностью местного населения. В результате были уничтожены юго-западный угол, часть юго-восточной и вся юго-западная стена. При расширении улицы срезана часть северо-восточной стены и полностью уничтожена башня на этой стороне, а прокладка газопровода вовсе нарушила целостность строения. Спустя годы люди забыли и о некогда свойственной этому месту чистоте, и на момент начала первых исследований оно использовалось ими в качестве мусорной свалки.

Вторая жизнь

Сегодня строение занимает площадь примерно 83x100 метров. Исследовательские и реставрационные работы были возобновлены здесь в 2008 году. Группу ученых ТОО «Археологическая экспертиза» возглавили казахстанские археологи Карл Байпаков и Дмитрий Воякин.

Некоторое время местные жители наблюдали, как на одном из участков вдоль улицы Сулейменова сначала проводились земляные работы, а затем вырос загадочный пятиметровый забор в виде зубчатой крепостной стены толщиной более четырех метров с мощными порталными воротами и четырьмя сторожевыми башнями. А позже было объявлено об открытии нового туристического объекта.

– Во время исследования караван-сарая мы вскрыли ряд культурных слоев. В северо-западном углу нами обнаружены остатки мечети (ее фундаментная каменная часть и жельные кирпичи). Здесь также найдены руины жилых и хозяйственно-бытовых помещений, в том числе бани, кухни, гостиницы, – отметил Искандер Торбеков, указав на места их расположения. – В те далекие времена благодаря хорошим условиям купцы могли оставаться на одном месте на протяжении длительного периода, до тех пор, пока не реализуется весь товар. Установлено, что крепостные стены были полыми, и внутреннее пространство использовалось как склады, а центральная часть памятника была оборудована под рыночную площадь. Торткуль был своего рода точкой оптовой продажи, где закупались таразские торговцы, а затем перепродавали товары на местах. В свою очередь приезжие купцы приобретали продукцию местных мастеров и везли их на продажу в другие города.

Хум, найденный в ходе раскопок

На территории сооружения выявлены разрушенные постройки, для которых характерен принцип пристраивания помещений секциями к оборонительной стене. Здесь их обнаружены десятки, планировка которых была примерно одинакова: жилое помещение с коридором и кладовой. Внутри каждого жилища было место для очага, зачастую имевшего подковообразную форму. В стене справа от него были две хозяйственные ниши. Также обнаружены углубления в земле, которые использовались для хранения продовольствия.

Среди многочисленных находок – фрагменты поливной и неполивной керамики VII—XII веков, кости животных, кухонная, столовая и тарная посуда, а также монеты, которые в очередной раз подтвердили, что расцвет городов Шу-Таласской долины приходится на период правления государства Караханидов. Время функционирования караван-сарая помогли определить в первую очередь остатки гончарных изделий, среди которых сфероконусы, кувшины,

хумы, тарелки, чаши, блюда. Здесь также обнаружены предметы из железа и меди: пряжки, гвозди, наконечники стрел и другое.

Торткуль подвергся реконструкции дважды. Дело в том, что после первых восстановительных работ стены музея под открытым небом стали разрушаться. Как сказал Искандер Торбеков, поскольку было принято решение максимально приблизить воссозданный облик караван-сарая к первоначальному, в кладке оставили саманные кирпичи. Но спустя некоторое время под воздействием природных явлений, к сожалению, они стали трескаться и рассыпаться. По этой причине во время второй реконструкции сырцовая кладка укреплена с наружной стороны «рубашкой» из жженого кирпича. На сегодняшний день все исследовательские и реставрационные работы на объекте завершены, и караван-сарай, включенный в список туристических объектов Великого Шелкового пути, готов к приему гостей.

На крепостной стене

И надо сказать, что Торткуль вызывает большой интерес у туристов, особенно из Германии, Швеции, Турции, России, Китая и других стран. Во время проведения международной выставки «ЭКСПО-2017» здесь побывали около тысячи зарубежных гостей. К примеру, представители делегаций из Турции и Азербайджана, сравнивая Торткуль с караван-сараями в их странах, были поражены масштабами древнего сооружения. Как было отмечено, он превосходит своих зарубежных собратьев как минимум в два раза.

На месте раскопок обнаружено множество керамических изделий

В последнее время на территории Торткуля местные власти стали все чаще проводить различные культурные мероприятия. Делается это для того, чтобы привлечь как можно больше местного населения, в особенности молодое поколение, к изучению родного края и его исто-

рии, а также развитию внутреннего туризма, о которых говорится в программной статье Президента РК «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания».

В ожидании своего часа

Следует отметить, что Торткуль – не единственный караван-сарай в пределах современного города Тараза. Всего на его территории обнаружено три таких сооружения. Второй из них расположен недалеко от проезжей части в районе Телецентра. Правда, этот древний памятник, датированный VII – XIII веками, все еще хранит свои секреты под слоем земли, ведь раскопки там еще не проводились.

– Сегодня объект выглядит в виде оплывших бугров, и на его месте находится старое мусульманское кладбище, – сказал Искандер Торбеков. – Этот караван-сарай интересен тем, что именно он обслуживал главную артерию Великого Шелкового пути. Думается, что придет время и для его исследования и реконструкции. Тем более что памятник удобно расположен – прямо вдоль трассы, где некогда пролегал Великий Шелковый путь.

Что касается третьего средневекового гостевого дома, то он расположен рядом с ранне-исламской мечетью в центре города. О нем расскажем позже.

Всего же на сегодняшний день на территории Жамбылской области зафиксировано около 25 караван-сараев. И, по словам Искандера Торбекова, вполне возможно, что это далеко не предел, поскольку большая часть из них находилась в горных и предгорных зонах, которые пока не до конца изучены. Но работа в этом направлении ведется. Некоторые из постоянных дворов обнаружены сравнительно недавно, поэтому еще даже не внесены в свод памятников материальной культуры Жамбылской области. К примеру, это караван-сарай в горах Каратау и на Киргизском хребте западных отрогов Тянь-Шаня.